

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота
на тему: «Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття»

Допущено до захисту

«___» травня 2024 року

здобувача вищої освіти групи Т 01-20
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми
Туристичне обслуговування
за спеціальністю 242 Туризм
Дзезенка Д. М.

Завідувач кафедри
психології і туризму

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент Зінченко В. А.

д.психол.н., проф.
Бондаренко О. Ф.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ.....	6
1.1 Понятійний апарат дослідження.....	6
1.2 Нормативно-правове регулювання туризму та рекреації	11
1.3 Фактори розвитку туристичного та рекреаційного потенціалу.....	16
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СКЛАДОВИХ ЗАКАРПАТТЯ.....	21
2.1 Природно-географічні особливості регіону	21
2.2 Фактори впливу на туристично-рекреаційний розвиток в Закарпатській області	30
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ.....	36
3.1. Стратегічні напрямки розвитку рекреаційного туризму.....	36
3.2. Шляхи збільшення туристичних потоків рекреаційного туризму.....	46
3.3. Рекомендації щодо покращення стимулювання рекреаційного туризму на Закарпатті.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
РЕЗЮМЕ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття завжди був одним із пріоритетних напрямків розвитку економіки регіону. Унікальні природні ландшафти, багатство історико-культурних пам'яток, сприятливі кліматичні умови та гостинність місцевого населення роблять Закарпаття місцем для відпочинку та оздоровлення.

Війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, негативно вплинула на всі сфери життя України, включаючи й туризм. Закриття повітряного простору, руйнування інфраструктури, занепокоєння за безпеку — все це призвело до значного скорочення туристичних потоків. Кількість туристів різко знизилася, багато готелів та ресторанів закрилися, а деякі туристичні об'єкти були пошкоджені. В умовах війни рекреаційний туризм набуває нового значення. Він може стати одним із інструментів відновлення економіки України, а також стимулювати розвиток інфраструктури та соціальної сфери в регіонах.

Важливо зазначити, що Закарпаття має всі шанси стати одним із центрів відпочинку та оздоровлення для українців та іноземних гостей після закінчення війни. Регіон віддалений від зони бойових дій, тут збереглася інфраструктура, а місцеве населення готове приймати туристів

Сучасний стан дослідження проблеми. Проблеми розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття досліджувалися в роботах таких науковців, як: І.М. Волошин, Я. Чижмодій, К.В. Ненько, Р.М. Щурокова та інші. Проте, динамічні зміни в соціально-економічній сфері та потреба в адаптації туристичної галузі до нових викликів зумовлюють необхідність постійного дослідження та вдосконалення методів стимулювання рекреаційного туризму в регіоні.

Метою кваліфікаційної роботи є проведення аналізу туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття та формування ефективних пропозицій його розвитку.

Для досягнення мети були поставлені і вирішені такі завдання:

- Визначити поняття рекреаційного туризму та обґрунтувати його актуальність.
- Проаналізувати види рекреаційного туризму та дослідити нормативно-правове регулювання цієї сфери.
- Вивчити чинники, що впливають на розвиток рекреаційного туризму на Закарпатті.
- Оцінити ефективність методів стимулювання рекреаційного туризму, що використовуються в регіоні.
- Розробити рекомендації щодо покращення стимулювання рекреаційного туризму на Закарпатті.

Об’єкт дослідження — туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття.

Предмет дослідження — складові, особливості туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття, а також теоретичні та практичні аспекти його використання.

Методи дослідження:

- Аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів;
- Статистичний аналіз;
- Метод експертних оцінок.

Наукова новизна: досліджено та систематизовано сучасні методи стимулювання рекреаційного туризму на Закарпатті, розроблено рекомендації щодо їх вдосконалення.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані органами влади, суб’єктами туристичної інфраструктури та громадськими організаціями для розробки та реалізації стратегії розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті.

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини – 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ

1.1 Понятійний апарат дослідження

Рекреаційний туризм – це вид туризму, спрямований на відпочинок, оздоровлення та відновлення сил людини. Він передбачає подорожі до місць, які володіють сприятливими природними умовами, а також культурно-історичними та іншими рекреаційними ресурсами (Гнаткович, 2017, с.136-138).

Рекреаційний туризм має значний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. Він стимулює інвестиційну діяльність, сприяє створенню нових робочих місць, генерує надходження до бюджетів різних рівнів, а також дає поштовх до розвитку інших галузей економіки, таких як транспорт, торгівля, громадське харчування тощо. Рекреація та туризм в багатьох країнах світу є ефективним сектором економіки, а також покращенням інвестиційного середовища, впливовим чинником соціальної сфери і людського розвитку. Економічна роль рекреації та туризму полягає у вагомому внеску у ВВП, наповненні державного і місцевих бюджетів, розвиток різних галузей економіки, створенні робочих місць, надходженні до країни іноземної валюти тощо (Батьковець, Кордек & Стецюк, 2015, с.175-176).

Безпосередній вплив рекреації та туризму простежується і у розбудові місцевої інфраструктури, розширенні сфери послуг, що слугує задоволенню рекреаційних потреб як туристів, рекреантів так і місцевого населення. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня життя місцевого населення і зростанню платоспроможного попиту на рекреаційно-туристичні послуги (Калачова, 2016, с. 955–960).

На думку Каленюк С.С., Котенко Т.М. оздоровлення дає змогу скоротити у народному господарстві витрати на тимчасову непрацездатність одного зайнятого на 3–4 дні щорічно, знизити втрати робочого часу від скорочення смертності у працездатному віці на 6–7 днів щорічно, зменшити перебування на лікуванні в

стаціонарі на 2–3 дні, підвищити продуктивність праці на 3%, скоротити кількість відвідувань поліклінік у 2 рази.

Протягом останніх декількох десятиліть, сфера рекреаційного туризму відзначається високою динамікою розвитку. Це виявляється у зростанні ключових показників, таких як кількість в'їзних туристів, валютні надходження від туристичної діяльності та їх річний приріст. Туризм, протягом більшості цього періоду, продемонстрував стабільне зростання і став однією з найбільших галузей світової економіки. Відомо, що стабільність розвитку відпочинку та туризму в різних регіонах світу впливає на геополітичні та медико-епідеміологічні ситуації, стан економіки, повторюваність неблагоприятних природних процесів та явищ, культурні, спортивні та інші події (Цвілий & Бублей, 2020).

На сьогоднішній день слід зазначити, що сфера рекреаційного туризму, вже протягом 5 років, перебуває в економічній кризі через пандемію коронавірусу та епідеміологічні заходи проти неї. Кінець 2021 року характеризувався покращенням розвитку туризму. Однак війна, в результаті війни, розпочатої Росією проти України, діяльність у сфері відпочинку та туризму фактично призупинилась, в'їзний туризм повністю втрачений, а ще вчорашні відпочивальники та туристи за короткий термін стали біженцями та внутрішніми переселенцями (Калініченко, Омельченко, Крупіца, Грібіник & Грищенко, 2021, с. 266 – 272).

Рекреаційний туризм – це не просто вид відпочинку, а й потужний фактор соціально-економічного розвитку регіонів.

Його вплив на економіку та суспільство відчувається на різних рівнях:

1. Економічний вплив:

- Стимулювання інвестицій. Розвиток рекреаційного туризму веде до зростання попиту на інвестиції в будівництво готелів, ресторанів, транспортних об'єктів, розважальних комплексів тощо.
- Створення нових робочих місць. Туристична галузь генерує значну кількість робочих місць у сфері готельного господарства, громадського харчування, транспортування, екскурсійного обслуговування, торгівлі та інших сферах.

- Збільшення податкових надходжень. Туристична галузь є одним з важливих джерел доходів для бюджетів різних рівнів. Податки, що сплачуються суб'єктами туристичної діяльності, а також туристами, йдуть на розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інших сфер.
- Розвиток суміжних галузей. Рекреаційний туризм стимулює розвиток таких галузей, як транспорт, торгівля, сільське господарство, ремесла тощо.

2. Соціальний вплив:

- Підвищення рівня життя населення. Розвиток рекреаційного туризму веде до покращення соціально-економічних умов життя людей, створює нові можливості для самозайнятості та розвитку малого бізнесу.
- Збереження культурної спадщини. Туристичний інтерес до культурних та історичних пам'яток стимулює їх збереження та реставрацію.
- Підвищення рівня освіти та кваліфікації кадрів. Розвиток туризму веде до зростання попиту на кваліфіковані кадри в сфері готельного господарства, екскурсійного обслуговування, ресторанного бізнесу тощо.
- Покращення екологічної ситуації. Розвиток екотуризму може стимулювати збереження природних ресурсів та довкілля.

3. Регіональний розвиток:

- Зменшення регіональних диспропорцій. Розвиток рекреаційного туризму може допомогти зменшити економічні та соціальні диспропорції між різними регіонами країни.
- Стимулювання розвитку інфраструктури. Розвиток туризму веде до покращення транспортної інфраструктури, благоустрою населених пунктів, розвитку телекомунікацій тощо.
- Підвищення іміджу регіону. Розвиток туризму робить регіон більш впізнаваним на світовому ринку, що може стимулювати інвестиції та інші сфери економіки (Візерська, 2019, с. 69–70).

Варто відзначити, що рекреаційний туризм може мати як позитивний, так і негативний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. З одного боку, рекреаційний туризм сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню доходів

місцевого населення, розвитку інфраструктури, збереженню культурної спадщини та підвищенню рівня життя. Ці позитивні аспекти рекреаційного туризму можуть значно покращити соціально-економічний стан регіону. З іншого боку, рекреаційний туризм може призвести до зростання цін на житло та інші послуги, забруднення довкілля, знищення природних ресурсів, зростання злочинності та зміни традиційного способу життя. Ці негативні наслідки можуть негативно вплинути на стабільність та розвиток регіону.

Тому, для того, щоб максимізувати позитивний вплив рекреаційного туризму та мінімізувати негативний, необхідно розробити чітку стратегію розвитку туризму в регіоні. Ця стратегія має враховувати специфіку регіону, його природні, культурні та історичні ресурси, а також попит на туристичні послуги.

Актуальність туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття зумовлюється низкою взаємопов'язаних факторів, що потребують детального аналізу та обґрунтування:

1. Зростання популярності рекреаційного туризму:

Глобальні тенденції. Спостерігається стійке зростання популярності рекреаційного туризму у світі. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2023 році кількість міжнародних туристів сягнула 1,45 мільярда, а прогнози на 2030 рік очікують 1,8 мільярда. Цей тренд свідчить про значні перспективи для розвитку рекреаційного туризму в Закарпатті, яке володіє унікальними природними та культурними ресурсами (Горіна, 2016, с.121-127.)

Внутрішній туризм. Внутрішній туризм в Україні також набуває все більшого значення. Зростання купівельної спроможності населення, покращення транспортної інфраструктури та розширення туристичної пропозиції стимулюють українців до подорожей по країні. Закарпаття, завдяки своїй доступності та різноманіттю туристичних можливостей, може стати одним з пріоритетних напрямків для внутрішнього туризму.

Значні природні та культурно-історичні рекреаційні ресурси Закарпаття:

Природні ресурси. Закарпаття володіє унікальними природними ландшафтами, мальовничими гірськими масивами, чистими річками та озерами,

мінеральними джерелами. Ці ресурси створюють сприятливі умови для розвитку різних видів рекреаційного туризму, таких як гірський туризм, бальнеологічний туризм, зелений туризм, екотуризм тощо (Сагалакова, 2016, с. 33.).

Культурно-історичні ресурси. Закарпаття має багату історичну спадщину, яка представлена численними архітектурними пам'ятками, старовинними замками, музеями, етнографічними комплексами. Розвиток культурно-пізнавального туризму може дати можливість туристам познайомитися з унікальною культурою та традиціями регіону (Рега, 2015, с.72-75).

3. Необхідність розробки та впровадження ефективних методів стимулювання розвитку рекреаційного туризму:

- Недостатнє використання потенціалу. Незважаючи на наявність значних рекреаційних ресурсів, туристичний потенціал Закарпаття використовується не в повній мірі. Існують проблеми з інфраструктурою, кадровим забезпеченням, маркетингом та просуванням туристичних продуктів (Жуков, Кампов, Тодьєрішко & Крїмова, 2022, с. 29–35.).
- Розробка стратегії. Для того, щоб максимально використовувати рекреаційний потенціал Закарпаття, необхідна чітка стратегія розвитку туризму в регіоні. Ця стратегія має враховувати специфіку регіону, його ресурси, попит на туристичні послуги, а також сучасні тенденції розвитку світового туризму.
- Стимулювання інвестицій. Розвиток рекреаційного туризму потребує значних інвестицій. Необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, який буде стимулювати вкладення коштів у розвиток туристичної інфраструктури, будівництво нових готелів, курортів та інших об'єктів.
 - 4. Потреба в адаптації туристичної галузі Закарпаття до нових викликів:
- Пандемія значно вплинула на туристичну галузь у всьому світі. Закарпаття не стало винятком. Для відновлення туристичного потоку після пандемії необхідна адаптація туристичної інфраструктури та продуктів до нових

викликів, таких як посилення санітарно-епідеміологічних норм, зміна поведінки туристів тощо.

- Війна в Україні також негативно вплинула на туристичну галузь Закарпаття. Зменшення туристичного потоку з інших регіонів України та з-за кордону потребує розробки нових стратегій розвитку туризму, які б враховували цю ситуацію.
- Зміна клімату також може вплинути на туристичну галузь Закарпаття. Зміна погодних умов, екстремальні явища природи можуть призвести до зменшення туристичного сезону (Тонкошкур, 2015).

Важливо зазначити, що всі ці фактори взаємопов'язані і потребують комплексного підходу до дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття. Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття має не лише теоретичне, але й практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані органами влади для розробки та реалізації стратегії розвитку туризму в регіоні, суб'єктами туристичної інфраструктури для покращення якості туристичних послуг, розширення туристичної пропозиції та підвищення конкурентоспроможності та громадськими організаціями для розвитку екотуризму, збереження природних та культурних ресурсів регіону. Актуальність дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття підкреслюється важливістю цієї галузі для економіки та суспільства регіону. Розвиток рекреаційного туризму може дати можливість Закарпаттю стати одним з провідних туристичних центрів України та Європи.

1.2. Нормативно-правове регулювання туризму та рекреації

Рекреація може бути визначена як активність людей у свій вільний час, спрямована на відновлення, зміцнення фізичних і духовних сил та гармонійний розвиток особистості, переважно за допомогою природних чинників на спеціально обладнаних територіях, що знаходяться поза місцем постійного проживання. Рекреаційний туризм можна класифікувати на такі типи:

1. туристично-оздоровчий;

2. пізнавально-туристичний.

Туристично-оздоровчий тип туризму спрямований на покращення загального стану здоров'я, відновлення сил та профілактику захворювань. Він може включати:

- Бальнеологічне лікування. Використання мінеральних вод, грязей та інших природних факторів для лікування та оздоровлення.
- Санаторно-курортне лікування. Комплексний підхід до оздоровлення, який включає бальнеологічне лікування, фізіотерапію, дієтотерапію, психотерапію та інші методи.
- SPA-процедури. Різноманітні методи релаксації та оздоровлення, такі як масажі, обгортання, маски, сауни та інші.
- Активний відпочинок. Туризм, який поєднує відпочинок з фізичною активністю, наприклад, піші прогулянки, їзда на велосипеді, плавання, гірський туризм та інші.

Приклади туристично-оздоровчого туризму:

- Відвідування бальнеологічних курортів, таких як Трускавець, Моршин, Миргород, Шаян та інші.
- Відпочинок на санаторно-курортних комплексах, таких як «Арніка», «Карпати», «Ай-Петрі» та інші.
- Проходження SPA-програм в оздоровчих центрах та готелях.
- Заняття активним відпочинком в Карпатах, на Чорноморському узбережжі або в інших мальовничих місцях України.

Пізнавально-туристичний тип туризму спрямований на знайомство з новими місцями, культурами, історичними пам'ятками та іншими цікавими об'єктами. Він може включати:

- Екскурсії, відвідування музеїв, історичних пам'яток, природних заповідників, архітектурних комплексів та інших цікавих місць з екскурсоводом.
- Паломництво, відвідування релігійних святинь, таких як Лавра, Почаївська лавра, Святогірська лавра та інші.

- Етнографічний туризм. Знайомство з культурою та традиціями різних народів, наприклад, відвідування етнографічних музеїв, фестивалів, сіл з автентичним способом життя.
- Науковий туризм. Участь у наукових експедиціях, конференціях, семінарах, які проводяться в різних регіонах.

Приклади пізнавально-туристичного туризму:

- Відвідування екскурсій по історичним містам України, таким як Київ, Львів, Чернівці, Одеса та інші.
- Паломництво до Почаївської лаври, Святогірської лаври, Києво-Печерської лаври та інших релігійних святинь.
- Відвідування етнографічних фестивалів, таких як «Сорочинський ярмарок», «Великдень у Гуцульщині», Етнофестиваль «Країна мрій» та інші.
- Участь у наукових експедиціях в Карпати, на Чорноморське узбережжя, в Полісся та інші регіони України.

Кожен тип вимагає свого виду рекреаційних ресурсів. Рекреаційні ресурси представляють собою складну систему, що керується і частково самокерується, і складається з ряду взаємозалежних підсистем, а саме: людей, що відпочивають, природних і культурних територіальних комплексів, технічних систем, обслуговчого персоналу та органів управління. Для туристично-оздоровчого типу важливими є кліматичні чинники, які в поєднанні із джерелами мінеральних вод і лікувальних грязей створюють сприятливі умови для формування курортного комплексу. Для пізнавально-туристичного типу, крім вищезазначеного, важливим є історико-культурний потенціал.

Найважливішими характеристиками рекреаційно-туристичних ресурсів є такі:

1. обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, площа рекреаційних територій, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної місткості територіальної рекреаційної системи, рівня освоєності, оптимізації навантаження;

2. площа поширення ресурсів (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісистість, обводненість, межі стійкого снігового покриву), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні угіддя, установити межі санітарної охорони (54);
3. період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристських потоків;
4. територіальна зосередженість, яка обумовлює тяжіння рекреаційної інфраструктури туристських потоків до місць їхньої концентрації;
5. порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних витрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру та здобувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;
6. багаторазовість використання за дотримання норм раціонального природокористування й застосування заходів із рекультивації та благоустрою.

У географії рекреації й туризму склалися три основні підходи до оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів:

1. медико-біологічний (фізіологічний) – виявляють ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційної діяльності;
2. психолого-естетичний – аналізують характер емоційної дії природного середовища на туристів, привабливість природних і культурно-історичних об'єктів;
3. технологічний – визначає придатність ресурсів для організації певних видів рекреаційної діяльності, можливість формування спеціалізованих і комплексних територіальних рекреаційних систем.

Природні, природно-технічні, соціально-економічні комплекси та їхні елементи можна розглядати як цілісне рекреаційне середовище (рис.1.1).

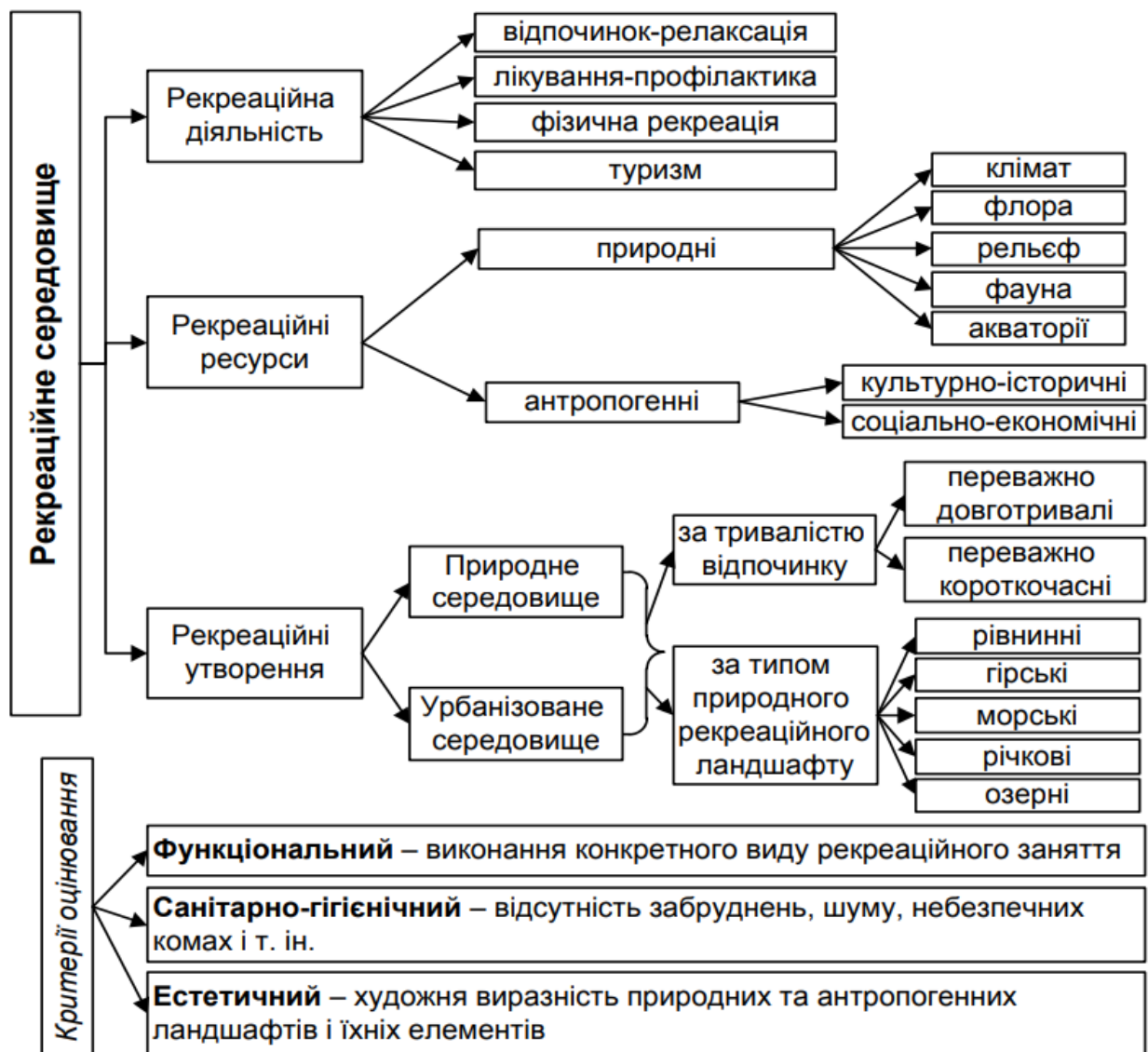

Рис. 1.1. Структура рекреаційного середовища

Важливо зазначити, що ці типи рекреаційного туризму не є чітко окресленими. Вони можуть перетинатися та поєднуватися в рамках однієї подорожі. Наприклад, туристично-оздоровчий туризм може включати елементи пізнавального туризму, а пізнавально-туристичний туризм може поєднуватися з активним відпочинком.

Тип рекреаційного туризму, який вибирає турист, залежить від багатьох факторів. Наприклад, від того, що він хоче отримати від подорожі: спокій, розваги, знання чи враження. Також від того, яку мету він ставить перед собою: оздоровитися, пізнати щось нове, попрактикуватися в спорті, відчути адреналін, побачити сільське життя, скуштувати екзотичні страви, поклонитися святилищам

та інше. Крім того, важливим фактором є бюджет, який турист готовий витратити на подорож. Різні типи туризму мають різну цінову категорію. Ще одним фактором є фізична підготовка туриста. Деякі типи туризму, наприклад, гірський туризм, потребують певної фізичної підготовки. І, нарешті, є інші фактори, які впливають на вибір типу рекреаційного туризму, такі як сезон, подорож з дітьми, особисті вподобання щодо транспорту, проживання та харчування.

Вивчення типів рекреаційного туризму – це важливий етап дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття. Це дослідження допоможе визначити пріоритетні напрямки розвитку рекреаційного туризму в регіоні та розробити ефективні методи стимулювання туристичних потоків.

1.3 Фактори розвитку туристичного та рекреаційного потенціалу

Нормативно-правове регулювання рекреаційного туризму — це система нормативно-правових актів, які визначають правові та організаційні основи розвитку та функціонування рекреаційного туризму. Цілями нормативно-правового регулювання рекреаційного туризму є:

- Створення сприятливих умов для розвитку рекреаційного туризму;
- Забезпечення прав та законних інтересів туристів;
- Підвищення якості туристичних послуг;
- Збереження природних та культурних ресурсів;
- Забезпечення безпеки туристів (37).

В Україні нормативно-правове регулювання рекреаційного туризму здійснюється на:

- Загальнодержавному
- Регіональному
- Місцевому рівнях.

На загальнодержавному рівні основними нормативно-правовими актами, що регулюють рекреаційний туризм, є:

- Закон України «Про туризм» (2003 р.)

- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності» (2013 р.)
- Наказ Державної служби туризму та курортів України «Про затвердження Класифікації видів туризму» (2015 р.)
- Інші нормативно-правові акти

На регіональному рівні рекреаційний туризм регулюється законами, постановами та розпорядженнями обласних рад, а також нормативно-правовими актами місцевих органів влади.

На місцевому рівні рекреаційний туризм регулюється рішеннями міських, селищних, сільських рад, а також правилами благоустрою територій.

На міжнародному рівні рекреаційний туризм регулюється низкою нормативно-правових актів, прийнятих під егідою таких організацій, як:

- Всесвітня туристська організація (UNWTO)
- Міжнародна організація праці (МОП)
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)
- Міжнародний союз охорони природи (МСОП)

Основними міжнародними нормативно-правовими актами, що регулюють рекреаційний туризм, є:

- Манільська декларація про світовий туризм (1980 р.)
- Глобальний етичний кодекс туризму (1999 р.)
- Рекомендації МОП щодо соціального захисту працівників туризму (2001 р.)
- Міжнародні санітарно-карантинні правила (2005 р.)
- Стратегія стійкого розвитку туризму до 2030 року (2015 р.)

Ці акти визначають основні принципи та правила розвитку рекреаційного туризму, такі як: сталий розвиток, відповідальність перед туристами, захист довкілля, соціальна справедливість, збереження культурної спадщини.

Рекреаційний туризм в Україні підпадає під дію нормативно-правових актів, які відрізняються від тих, що регулюють інші галузі економіки. Особливості цих актів полягають у тому, що вони охоплюють різні галузі права, такі як цивільне, господарське, адміністративне, екологічне та інше, що відображає комплексний

характер рекреаційного туризму, діють на різних рівнях влади, таких як загальнодержавний, регіональний та місцевий, що враховує регіональну специфіку рекреаційного туризму та постійно змінюються та оновлюються з урахуванням потреб та викликів сьогодення, що свідчить про динамічність рекреаційного туризму.

Рекреаційний туризм в Україні базується на правових засадах, закріплених у Конституції України, яка гарантує право громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, безпечне довкілля та задоволення духовних потреб.

Основним спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює рекреаційний туризм в Україні, є Закон України «Про туризм», який визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, види туризму, суб'єкти туристичної діяльності, порядок ліцензування, сертифікації та стандартизації туристичних послуг, права та обов'язки туристів та туристичних організацій, державну підтримку та контроль у сфері туризму.

До підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють рекреаційний туризм в Україні, належать постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства культури та туризму України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших центральних органів виконавчої влади, що здійснюють функції управління у сфері туризму. Ці акти встановлюють детальні правила та процедури щодо організації та забезпечення рекреаційного туризму, визначають вимоги до туристичних об'єктів, територій, маршрутів, засобів розміщення, перевезення, харчування, медичного обслуговування, інформаційного супроводу, страхування, екологічної безпеки, пожежної охорони, охорони громадського порядку та іншого.

Міжнародно-правове регулювання рекреаційного туризму в Україні здійснюється на основі ратифікованих Україною міжнародних договорів, конвенцій, угод, протоколів, рекомендацій та інших актів, що визначають правовий

статус та обов'язки туристів та туристичних організацій, сприяють співробітництву та партнерству між державами у сфері туризму, захищають природні та культурні цінності, сприяють розвитку міжнародного туризму. До таких актів належать, зокрема, Статут Світової туристичної організації, Кодекс світового туризму, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, Конвенція про охорону світової культурної та природної спадщини, Конвенція про міжнародний туризм, Конвенція про міжнародне страхування туристів, Конвенція про співробітництво у сфері туризму та захисту прав туристів та інші.

Рекреаційний туризм — це динамічно зростаюча галузь економіки України, яка має значний потенціал для розвитку. Однак цьому розвитку перешкоджає ряд проблем, пов'язаних з нормативно-правовим регулюванням. Проте нормативно-правове регулювання рекреаційного туризму в Україні має ряд проблем, які стримують його ефективність та потребують вирішення. До таких проблем належать:

- Недосконалість та суперечливість законодавства про туризм, яке не враховує специфіки рекреаційного туризму, не визначає його види та форми, не регламентує його організацію та фінансування, не передбачає механізмів стимулювання та підтримки рекреаційного туризму.
- Низький рівень відповідальності та контролю за дотриманням нормативно-правових актів у сфері туризму, який призводить до порушень прав та інтересів туристів та туристичних організацій, зниження якості та безпеки туристичних послуг, забруднення та руйнування природних та культурних ресурсів, втрати державних та місцевих доходів від туризму.
- Невідповідність міжнародним стандартам та вимогам нормативно-правових актів, що регулюють рекреаційний туризм в Україні, яка ускладнює інтеграцію України у світовий туристичний простір, обмежує можливості міжнародного співробітництва у сфері туризму, знижує конкурентоспроможність українського рекреаційного туризму на світовому ринку.

Перспективи нормативно-правового регулювання рекреаційного туризму в Україні пов'язані з подоланням існуючих проблем та створенням сприятливого правового середовища для його розвитку. Для цього необхідно удосконалити законодавство про туризм, яке б враховувало специфіки рекреаційного туризму, визначало його види та форми, регламентувало його організацію та фінансування, передбачало механізми стимулювання та підтримки рекреаційного туризму. Необхідно посилити відповідальність та контроль за дотриманням нормативно-правових актів у сфері туризму, який би забезпечував захист прав та інтересів туристів та туристичних організацій, підвищення якості та безпеки туристичних послуг, збереження та раціональне використання природних та культурних ресурсів, збільшення державних та місцевих доходів від туризму. Привести у відповідність міжнародним стандартам та вимогам нормативно-правових актів, що регулюють рекреаційний туризм в Україні, яка б сприяла інтеграції України у світовий туристичний простір, розширенню можливостей міжнародного співробітництва та партнерства у сфері туризму, підвищенню конкурентоспроможності українського рекреаційного туризму на світовому ринку.

Отже підсумовуючи перший розділ можна зробити висновок, що рекреаційний туризм — це вид туризму, спрямований на відновлення фізичного і психічного здоров'я людини за допомогою природних факторів, культурних цінностей, спортивних і розважальних заходів. Актуальність рекреаційного туризму обумовлена зростанням попиту на рекреаційні послуги, необхідністю розвитку регіональної інфраструктури, збереженням природних ресурсів і підвищенням якості життя населення.

Види рекреаційного туризму класифікуються за різними критеріями, такими як мета подорожі, тривалість перебування, вид діяльності, тип рекреаційного об'єкта, форма організації туру тощо (Скляр Г. 2014. С. 106-112).

Нормативно-правове регулювання рекреаційного туризму здійснюється на міжнародному, національному і регіональному рівнях. Основними документами є Конвенція про захист світової культурної і природної спадщини, Закон України «Про туризм», Положення про рекреаційні зони України та інші.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ СКЛАДОВИХ ЗАКАРПАТТЯ

2.1 Природно-географічні особливості регіону

Закарпаття відоме як туристичний рай України, завдяки великій кількості унікальних природних та історико-архітектурних рекреаційних ресурсів. Проте, в сучасному конкурентному ринковому середовищі, проста наявність ресурсів не є достатньою для розвитку території. Рекреаційно-туристична сфера Закарпаття потребує постійних наукових досліджень з погляду тенденцій попиту та пропозиції рекреаційних послуг, а також їх позиціонування на національному та міжнародному ринках. Закарпаття володіє великим потенціалом для того, щоб перетворитися на визначний центр туризму світового класу. Ключем до інвестиційної та бізнесової активності в сфері туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) є ефективне використання та розвиток існуючого туристично-рекреаційного потенціалу, який значною мірою визначається розвитком, наявністю та економічною активністю мережі підприємств туристично-рекреаційного обслуговування, які формують інфраструктуру туризму та матеріально-технічну базу (Лендел, Газуда & Газуда, 2018, с.153–160).

Закарпаття має величезний потенціал для створення високоприбуткової сфери туризму та рекреації, завдяки своєму сприятливому економічно-географічному положенню, добре розвиненій транспортній інфраструктурі, багатим природно-кліматичним умовам, а також наявності численних природних, історичних та культурних пам'яток. Цей регіон є єдиним в Україні, який має спільні кордони з чотирма країнами Карпатського Єврорегіону: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією (рис.2.1). Його стратегічне гео економічне та геополітичне розташування, багатий природний ресурсний потенціал, а також унікальна культура багатонаціональних народів регіону сприяють збільшенню внутрішніх туристичних потоків та приваблюють туристів з ближнього зарубіжжя (Максютова, 2021, с. 97–104).

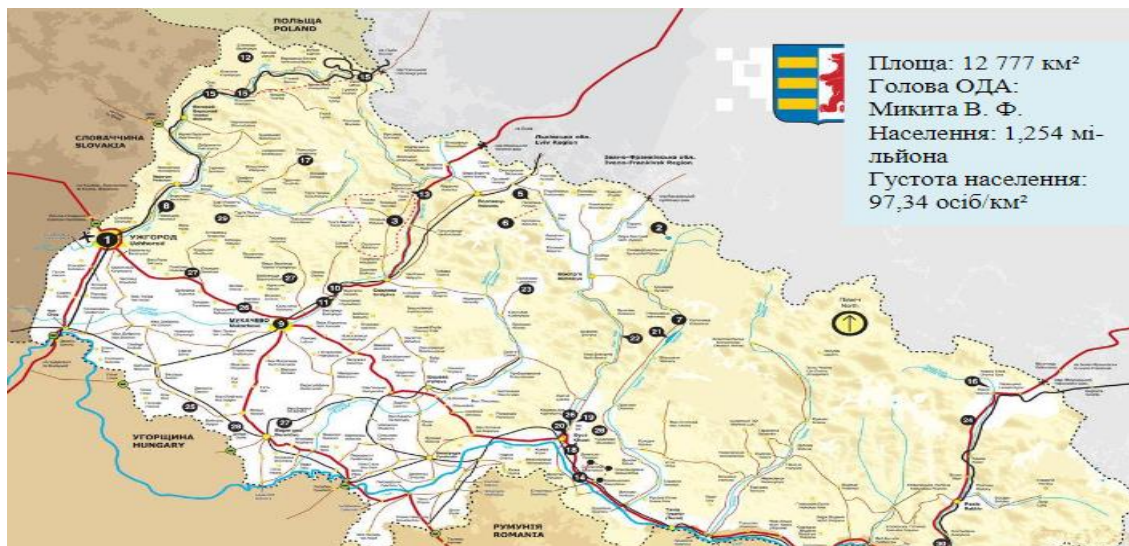

Рис.2.1 Геополітичне розташування Закарпаття

Територія області простягається на 186 км зі сходу на захід і на 82 км з півночі на південь. М. Ужгород є адміністративним центром області, віддалений на 790 км автомобільними шляхами і 895 км залізничним транспортом від м. Києва. Більша частина території області (приблизно 80%) зайнята горами, що визначає наявність специфічних природних ресурсів, особливостей клімату, спеціалізації аграрного сектору та ін. Схема природних ландшафтів Закарпаття представлена на рисунку 2.2

1 – рівнини; 2 – низькогірні; 3 – міжгір'я; 4 – високогірні території

Рис.2.3 Природні ландшафти Закарпатської області

На території області Українські Карпати є частиною Карпатської гірської системи, яка об'єднує шість європейських держав. Гори мають північно-західно-південно-східний напрямок, уздовж якого зростає їхня висота та крутизна. Найвищими гірськими масивами в Українських Карпатах є Чорногора та Свидовець. Полонинський хребет пролягає від джерел р. Уж до р. Тересва, його висота становить 1200-1500 м над рівнем моря. Гори розчленовані долинами річок та полонинами Руна (1479 м), Стій (1677 м), Менчул (1501 м) та ін. Найвищі вершини Українських Карпат у межах Закарпаття це Говерла (2061 м), Бребенескул (2032 м), Піп Іван Чорногірський (2022 м), Петрос (2020 м). На півдні від Чорногори розташовані Рахівські гори, або Гуцульські Альпи. Північніше Полонинського хребта знаходиться Верховинський хребет з масивами Горгани та Бескиди. Південніше від Полонинського хребта – Тур'я-Боржавська долина, яка відокремлює його від Вигорлат-Гутинського хребта. Хребет складається з вимерлих вулканів.

На північний схід від міста Берегово знаходиться вулканічне горбогір'я Берегівського району. Закарпатська низовина, що розташована на схід від села Рокосово (Хустський район), переходить у долину річки Тиса. В районі селища міського типу Солотвино (Тячівський район), де виходять соленосні відклади, можна спостерігати гострі скелі, зубчасті гребені, лійки та інші геологічні форми. Рельєф Закарпатської області характеризується великою різноманітністю і в значній мірі впливає на життєдіяльність місцевого населення. Схили гір покриті цінними породами дерев, вершини гір - полонинами, а в долинах річок розташовані сади, виноградники, поля та великі населені пункти. Селі, обвали, ерозія, зсуви часто впливають на господарську діяльність та функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інших сфер життя.

Для визначення рекреаційної ємності природо-заповідних територій регіонів Закарпаття було проведено аналіз територій та об'єктів природно-заповідного фонду державного та місцевого значення, де можлива рекреаційна діяльність. Використовуючи нормативні показники рекреаційного навантаження на різні типи природних комплексів, було обчислено потенційне рекреаційне навантаження (або

рекреаційну ємність) протягом літнього і зимового сезонів окремо для тижневих та дводенних рекреаційних турів для кожного такого об'єкта. Ці дані були згруповані за районами Закарпатської області (див. Рис. 2.3-2.6)

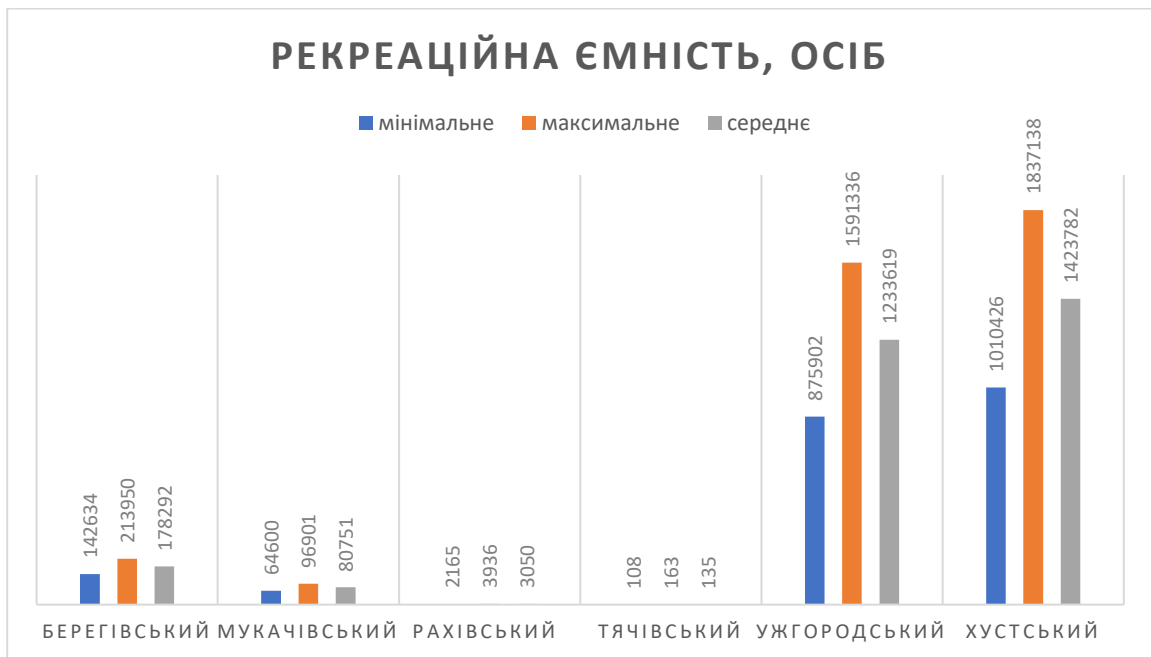

Рис. 2.3. Вмістимість рекреаційних територій ПЗФ для літніх тижневих екскурсій

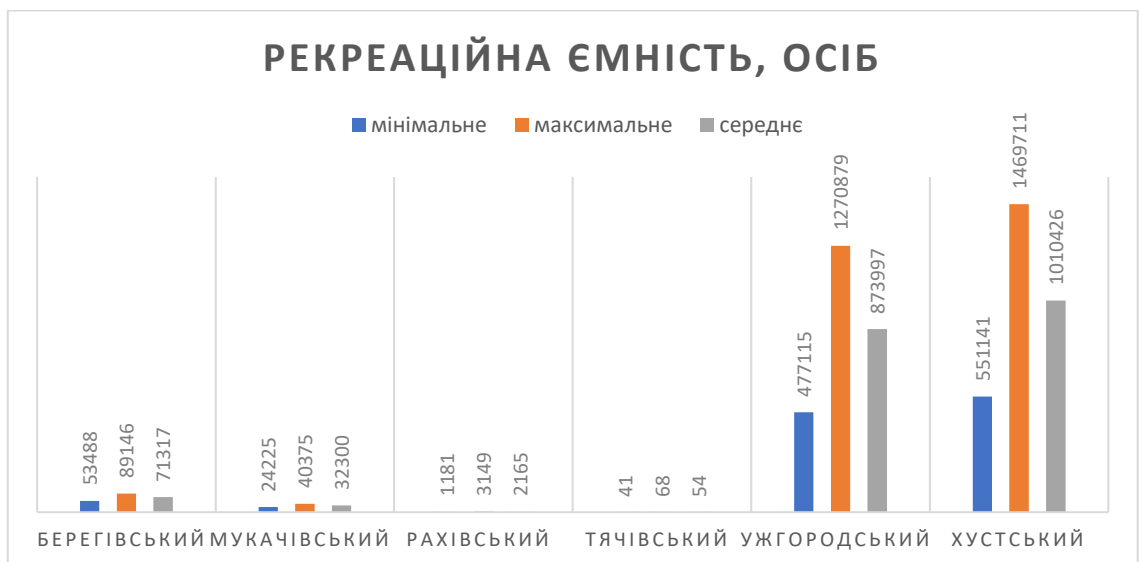

Рис. 2.4. Вмістимість рекреаційних територій ПЗФ для літніх тижневих екскурсій

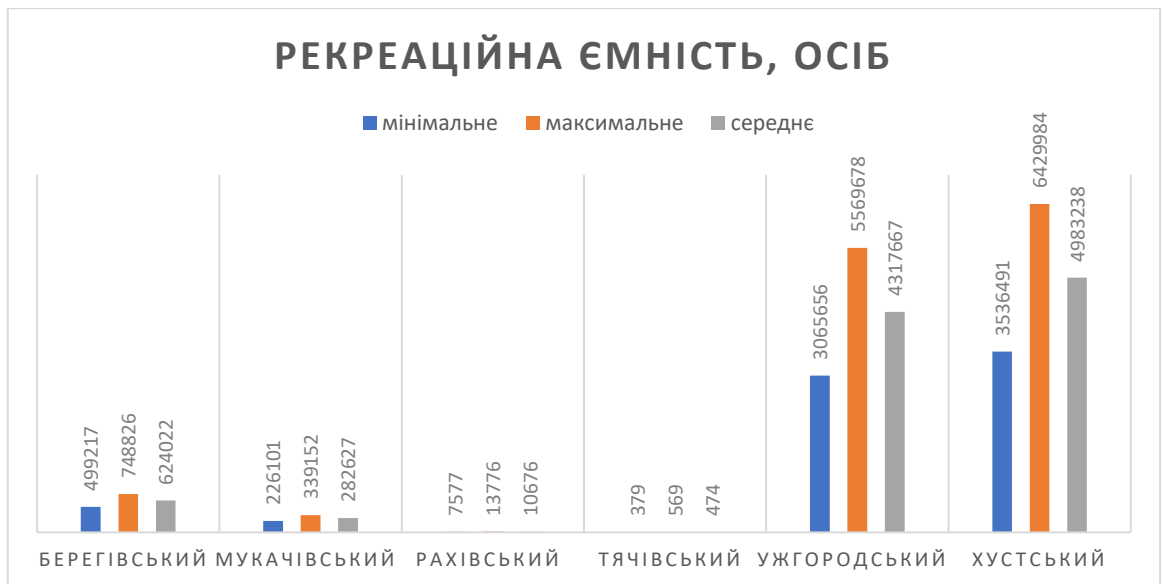

Рис. 2.5. Вмістимість рекреаційних територій ПЗФ для літніх дводенних екскурсій

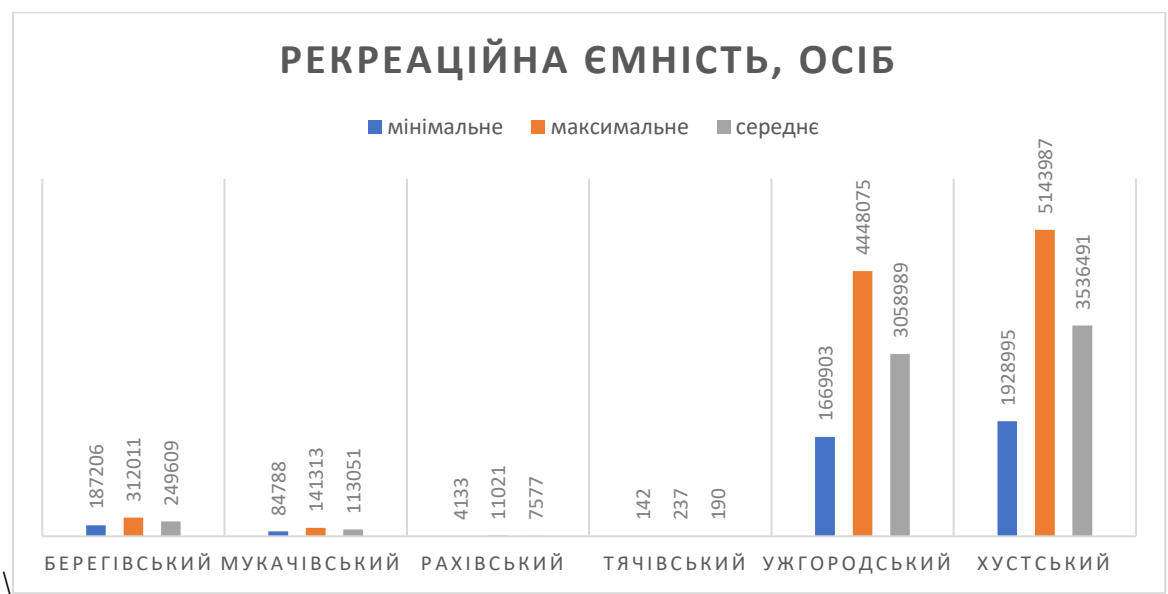

Рис. 2.6. Вмістимість рекреаційних територій ПЗФ для зимніх дводенних екскурсій

Розрахунки показали, що для всіх адміністративних районів області рекреаційна ємність протягом літнього сезону трохи перевищує ту, що для зимового. Це пов'язано з більш активними процесами відновлення та саморегуляції природних екосистем у теплу пору року, тоді як в холодний період природні комплекси є більш вразливими до антропогенного впливу.

Тривалість відпочинку має значний вплив на рекреаційну ємність територій. Так, для дводенних рекреаційних турів рекреаційна ємність територій в середньому у 3,5 рази вища, ніж для тижневих. Найбільші значення рекреаційних ємностей характерні для районів, де площа рекреаційних територій є максимальною - Хустського та Ужгородського, незалежно від тривалості відпочинкових турів та періоду року. Так, максимальна кількість туристів у Хустському районі може сягати 6,4 млн.осіб для літніх дводенних турів, а в Ужгородському – 5,6 млн.осіб. Для літніх тижневих турів ці значення можуть досягати відповідно 1,8 і 1,6 млн.осіб за теплий період року (120 днів).

Помірна рекреаційна ємність характерна для природо-заповідних об'єктів Берегівського та Мукачівського районів. Для літніх дводенних турів вона може досягати значення 748,8 тис. і 339,2 тис.осіб, а для літніх тижневих 213,9 тис.осіб і 96,9 тис.осіб відповідно. Максимальне допустиме рекреаційне навантаження на території ПЗФ Рахівського району ще менше, і становить 13,7 тис.осіб для літніх дводенних турів і 3,9 тис.осіб для літніх тижневих турів. Район з мінімальною рекреаційною ємністю природо-заповідних територій – Тячівський, де навіть для літніх дводенних турів ємність не перевищує 569 осіб.

При визначенні меж рекреаційних зон враховувалося поняття єдиного медичного простору, який об'єднує лікувальні, оздоровчі та курортні заклади та підпорядковує їх єдиній меті - максимальному використанню природних ресурсів для оздоровлення в Закарпатті. Враховуючи вищезазначені принципи, рекреаційні зони було запропоновано поділити на мікрозони, зокрема Хустсько-Виноградівську на Хустську і Виноградівську, Великоберезнянсько-Перечинську на Великоберезнянську і Перечинську, Міжгірсько-Воловецьку на Міжгірську і Воловецьку.

Проведений аналіз робіт численних дослідників у даній області дозволяє стверджувати, що всю сукупність факторів і умов розвитку ТРК можна об'єднати у 3 великі групи:

- економічні можливості суспільства;
- туристично-рекреаційні потреби;

— туристично-рекреаційні ресурси.

В останні роки на Закарпатті значно розвивається рекреаційний туризм, під час якого відпочиваючі мають можливість пізнавати мальовничу природу, культуру та історію краю, займатися активним відпочинком (риболовля, збирання грибів, малини, ожини, чорниць, лікарських рослин). Відпочинок в селах Закарпаття надає можливість міським жителям відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами - ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо (56).

Все вищезазначене підкреслює великий туристичний потенціал та можливості розвитку господарського потенціалу Закарпаття. Опис туристично-рекреаційних ресурсів Закарпаття подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття, включає в себе різноманітні ресурси та напрямки для ефективного використання:

— Бальнеологічні ресурси, що включають мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит;

- Лісові ресурси, до яких відносяться міські ліси, лісопарки та ліси зелених зон;
- Водні рекреаційні ресурси, що включають ріки, озера, ставки, водосховища та водоспади;
- Спелеоресурси, а саме печери;
- Природно-заповідні території та об'єкти;
- Пам'ятки історії та культури, архітектури, такі як монастирі, замки тощо;
- Санаторно-курортні комплекси, включаючи «Лумшори», «Поляна», «Синяк», «Шаян» та інші;
- Зимові види туризму та спорту, такі як гірськолижний слалом, сноуборд;
- Сільський зелений туризм.

Природні рекреаційні ресурси представляють собою природні та природно-техногенні системи, тіла, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності і можуть бути використані для її організації протягом певного часу.

Основними природними рекреаційними ресурсами Закарпаття є бальнеологічні ресурси, до яких відносяться лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит.

В Україні підземні мінеральні води поділяються на дві основні групи:

- Води без специфічних компонентів і властивостей, лікувальний вплив яких визначається їхнім іонним складом та загальною мінералізацією;
- Води специфічного складу, лікувальна дія яких визначається наявністю в них біологічно активних компонентів у підвищених кількостях.

До родовищ вод без специфічних компонентів і властивостей відносять вуглекислі води - це один із найцінніших різновидів мінеральних вод, які здавна використовуються у лікувальній практиці. До вод типу Нарзан належать мінеральні вуглекислі води районів Ужгорода, с. Ужок, Рахова, с. Угля Тячівського району, с. Вишково Хустського району, с. Голятин Міжгірського району. Води типу Боржомі зосереджені, в основному, в Мукачівському та Свалявському районах Закарпаття. Деякі води цього типу містять фтор, бром, бор та йод.

Дуже цінними різновидами вуглекислих мінеральних вод є води типу Єсентуки. Найбільші родовища цього типу на Закарпатті зосереджені поблизу сіл Драгове і Вишкове Хустського району, а також сіл Сойми і Верхня Бистра Міжгірського району. Води цього типу часто містять у значних кількостях такі біологічно активні компоненти, як бор, залізо, магній, кремнієву кислоту. Води єсентукського типу використовуються санаторіями “Верховина” і “Шаян” на Закарпатті. Мінеральні води типу Арзні відрізняються від інших типів вуглекислих вод хлоридним натрієвим складом і високою мінералізацією (до 30 г/л). На Закарпатті такі води відомі в долині р. Уж та її приток поблизу сс. Кострино і Сіль Великоберезнянського району.

Закарпаття – унікальний регіон України з потужним потенціалом для розвитку рекреаційного туризму. Цьому сприяють природні чинники розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті. Закарпаття володіє багатим і різноманітним природним потенціалом, що включає гірські масиви Карпат, ліси, долини, річки, озера та мінеральні джерела. Сприятливий клімат з м’якою зимою, теплим літом та чистим повітрям створює ідеальні умови для рекреації. Унікальні природні об’єкти, такі як Говерла, Синевир, Шацькі озера та Карпатський біосферний заповідник, приваблюють туристів з усього світу.

Культурні чинники також відіграють важливу роль. Закарпаття може похизуватися багатою історією та культурою, що включає замки, фортеці, музеї, старовинні храми та традиційні ремесла. Унікальні культурні традиції, такі як народні свята, фестивалі, обряди та фольклор, додають регіону особливого шарму. Гастрономічні особливості, зокрема закарпатська кухня та вина, також приваблюють туристів.

Інфраструктурні чинники включають розвинену транспортну мережу з автомобільними дорогами, залізницею та авіасполученням. Широкий спектр закладів розміщення, включаючи готелі, санаторії, бази відпочинку та котеджі, забезпечує комфортне перебування для туристів. Туристична інфраструктура, що включає ресторани, кафе, магазини та екскурсійні бюро, доповнює цей список.

Економічні чинники, такі як сприятливий інвестиційний клімат, пільги для інвесторів та розвинена система підтримки малого та середнього бізнесу, сприяють розвитку туризму. Зростання попиту на рекреаційний туризм, як з боку українських, так і з боку іноземних туристів, також є важливим чинником.

Інші чинники, такі як безпека та гостинність місцевого населення, також відіграють важливу роль. Закарпаття вважається одним з найбезпечніших регіонів України, а місцеві жителі відомі своєю привітністю та доброзичливістю.

Отже, розвиток рекреаційного туризму в Закарпатті залежить від багатьох чинників, що включають природні, культурні, інфраструктурні, економічні та інші аспекти. Кожен з цих чинників відіграє важливу роль у формуванні туристичного потенціалу регіону. Аналіз чинників розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті свідчить про те, що цей регіон має всі необхідні передумови для того, щоб стати одним з найпопулярніших туристичних напрямків.

2.2. Фактори впливу на туристично-рекреаційний розвиток в Закарпатській області

У сучасному світі рекреаційний туризм відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країн. Україна, з її багатим природним та культурним спадком, має великий потенціал для розвитку цього напрямку. Однак, для ефективного стимулювання рекреаційного туризму необхідно використовувати комплекс методів, які включають фінансові та нефінансові інструменти (42).

Ефективність методів стимулювання рекреаційного туризму, що використовуються в Україні:

Фінансові:

- Пільгове оподаткування: Податкові канікули для інвесторів у сферу туризму, зниження ПДВ для туристичних послуг, можуть стимулювати приватні інвестиції та розвиток туристичної інфраструктури.
- Державні гранти: На розвиток туристичної інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу в сфері туризму, можуть сприяти створенню нових туристичних об'єктів та послуг.

- Субсидії: На відшкодування частини витрат на будівництво та реконструкцію туристичних об'єктів, можуть зменшити фінансові ризики для інвесторів.

Нефінансові:

- Реклама та просування: Участь у міжнародних туристичних виставках, рекламні кампанії в ЗМІ, соціальних мережах, можуть збільшити відомість про Україну як туристичну дестинацію.
- Створення сприятливого інвестиційного клімату: Дерегуляція, спрощення процедур отримання дозволів на будівництво та реконструкцію туристичних об'єктів, можуть сприяти приватним інвестиціям.
- Підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму, розробка та впровадження нових освітніх програм, можуть покращити якість туристичних послуг.
- Розвиток інфраструктури: Будівництво та реконструкція доріг, мостів, аеропортів, вокзалів, туристичних об'єктів, можуть поліпшити доступність та комфорт туристичних поїздок.
- Збереження та відновлення природних та культурних ресурсів: Створення нових заповідних зон, реставрація історичних пам'яток, можуть збільшити привабливість України для туристів.
- Забезпечення безпеки туристів: Посилення роботи правоохоронних органів, створення туристичної поліції, можуть підвищити відчуття безпеки туристів.

Важливо врахувати, що, незважаючи на наявність унікальних та різноманітних природних та кліматичних умов, багатий історико-культурний спадок, народні традиції та систему рекреаційних та санаторно-курортних об'єктів, створену ще в минулі часи, ситуація в цій сфері зараз є досить критичною.

На початку 2010-х років в Україні було більше 200 санаторіїв, 130 дитячих санаторіїв, близько 20 пансіонатів з лікуванням, 15 дитячих закладів оздоровлення цілорічної дії та 20 закладів оздоровлення 1-2-денної дії, 120 пансіонатів відпочинку та близько 1500 баз відпочинку. Однак до кінця десятиліття ці показники скоротилися до близько 170 санаторіїв, 100 дитячих санаторіїв, 12

пансіонатів з лікуванням, 14 дитячих закладів оздоровлення цілорічної дії та 6 закладів оздоровлення 1-2-денної дії, 50 пансіонатів відпочинку та 1200 баз відпочинку. Це свідчить про те, що проблеми в сфері матеріально-технічної бази, її сучасності та відповідності сучасним прогресивним нормам є значно більшими. Фактично, ми говоримо про збереження приблизно 25-30% потенціалу, який був наявний в Україні на початку її незалежності. Такий стан справ призвів до критичного скорочення попиту вітчизняного населення на послуги санаторно-курортних закладів, а також відпочинково-оздоровчих об'єктів. В сучасних реаліях, з урахуванням анексії АР Крим та повномасштабної війни, Україна додатково втратила значну частину таких об'єктів, особливо тих, що розташовані у південній частині країни на узбережжі або поблизу морів.

Таким чином, сьогодні виникає критично актуальне питання збереження та відновлення наявного потенціалу системи санаторно-курортного комплексу, а також стимулювання розвитку об'єктів відпочинково-оздоровчого туризму. В частині другого напряму потрібно вказати на те, що, по-перше, територія України має великий потенціал, ресурси і практично безбар'єрні можливості для цього, а, по-друге, стимулювання цих процесів з боку центральної і регіональної влади може стати потужним поштовхом до розвитку підприємництва як важливого невикористаного ресурсу забезпечення місцевого економічного розвитку.

Важливо зазначити, що Закарпаття має унікальний природний та культурний потенціал, який створює значні можливості для розвитку рекреаційного туризму. Перед тим, як формулювати рекомендації щодо політики стимулювання розвитку рекреаційного туризму в Закарпатті, необхідно визначити проблемні аспекти та перешкоди, що впливають на ці процеси. Стратегічними пріоритетами державної політики в цьому контексті мають бути підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортної сфери Закарпаття, ефективне використання ресурсів, покращення інфраструктури та розвиток інформаційної інфраструктури.

Прикладні інструменти державної політики можуть включати податкові пільги, стимулювання диверсифікації туристичного продукту, підвищення доступності до фінансових ресурсів, підвищення якості управління та

модернізацію курортно-рекреаційного потенціалу Закарпаття. Щодо державної політики стимулювання розвитку відпочинково-оздоровчого туризму в Закарпатті, вона має бути включена в регіональні програми стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва. Це обумовлено перспективністю цього напрямку для місцевого населення та можливістю стимулювання місцевого економічного розвитку в Закарпатті. Розвиток малого та середнього бізнесу в цій сфері передбачає використання в основному традиційних класичних інструментів та засобів державної політики для стимулювання місцевого населення.

На рисунку 2.7 , відображено узагальнені дані про поточний стан та можливі тенденції розвитку рекреаційного туризму в Закарпатті

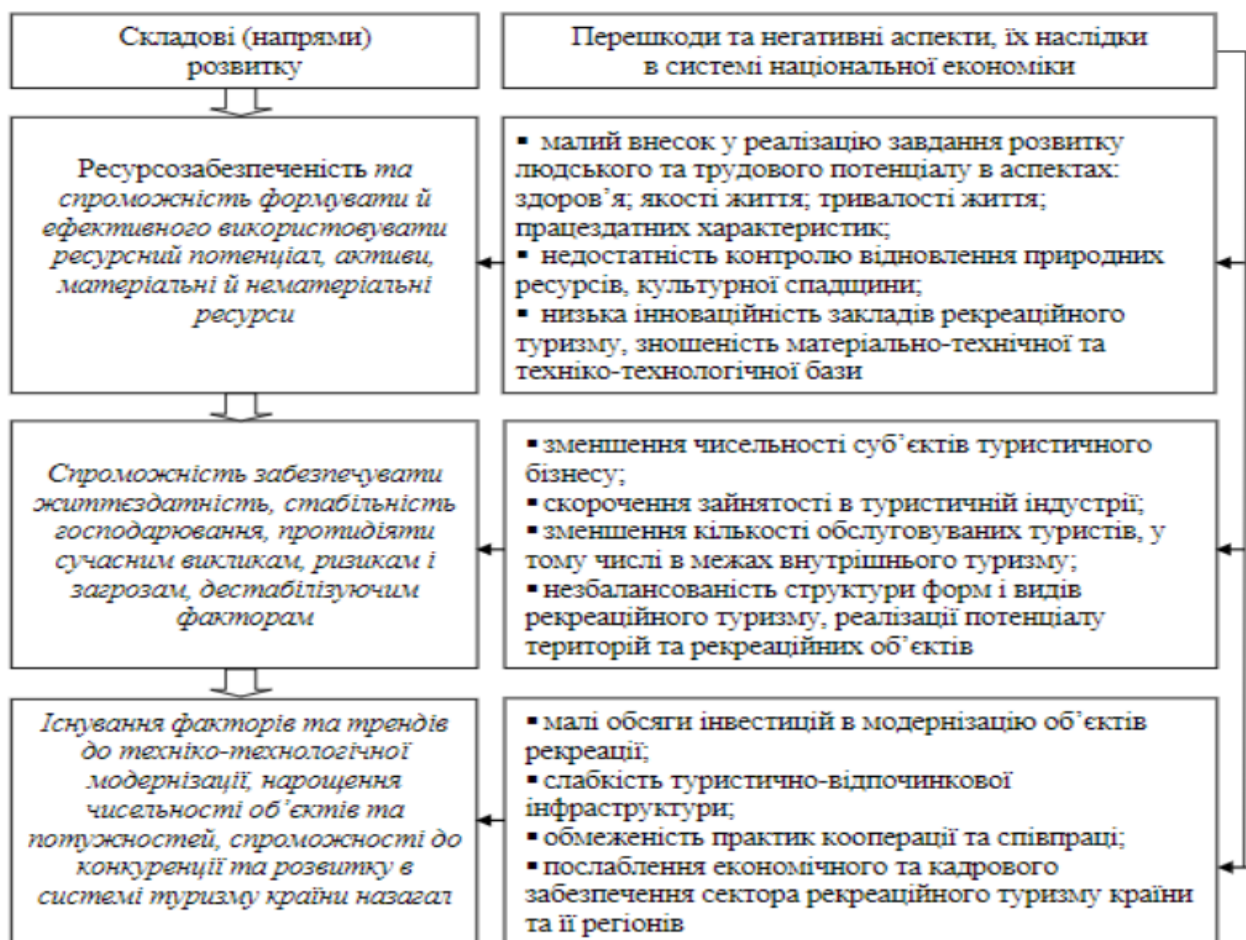

Рис. 2.7. Синтезовані дані про стан та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні

Організаційно-економічні стратегії, спрямовані на створення нових об'єктів та розширення діяльності в сфері відпочинково-оздоровчого туризму, Впроваджують відповідно до напрямків, представлених на рисунку 2.8 Ці напрямки відображають ключові стратегії та тактики, які можуть бути використані для підвищення ефективності рекреаційного туризму в Закарпатті.

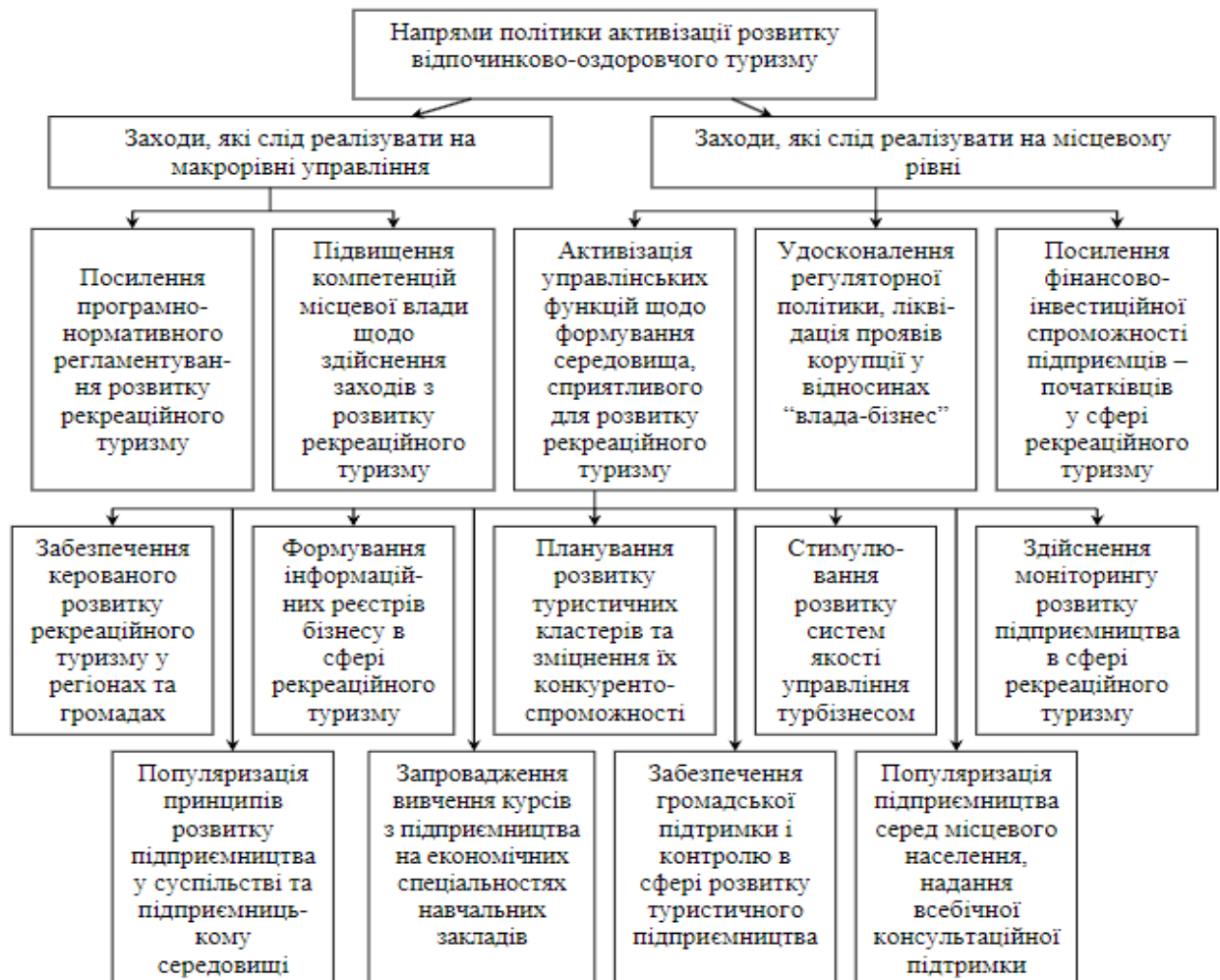

Рис. 2.8. Стратегії та економічні ініціативи, спрямовані на підтримку розвитку учасників відпочинково-оздоровчого туризму

Досвід країн ЄС, Азії та Латинської Америки показує, що ефективне стимулювання рекреаційного туризму вимагає комплексного підходу, який включає розробку та впровадження національних програм розвитку туризму, створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток туристичної інфраструктури, збереження та відновлення природних та культурних ресурсів, забезпечення безпеки туристів.

На основі аналізу ефективності методів стимулювання рекреаційного туризму, що використовуються в Україні, та кращих практик інших країн, можна рекомендувати ряд заходів для вдосконалення цих методів в Україні. Це включає розробку та прийняття комплексної програми розвитку рекреаційного туризму, створення координаційного органу для забезпечення ефективної реалізації цієї програми, збільшення фінансування програм та заходів з розвитку рекреаційного туризму, підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму, покращення інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури, збереження та відновлення природних та культурних ресурсів, забезпечення безпеки туристів. Важливо підкреслити, що стимулювання рекреаційного туризму — це комплексна задача, яка потребує системного підходу та координації дій різних органів влади, бізнесу та громадськості. Завдяки ефективному стимулюванню рекреаційного туризму Україна може значно збільшити свою частку на світовому туристичному ринку, створити нові робочі місця та отримати значні надходження до бюджету.

Розділ був присвячений аналізу рекреаційного туризму та методів його стимулювання на Закарпатті. Було проведено аналіз чинників, які сприяють розвитку рекреаційного туризму в регіоні та оцінено різні методи стимулювання рекреаційного туризму. Результати цього аналізу допоможуть у формуванні ефективних стратегій для подальшого розвитку туризму на Закарпатті.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ

3.1. Стратегічні напрямки розвитку рекреаційного туризму

Стратегічні напрямки розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті – це важливий інструмент, який дозволить регіону стати одним з провідних туристичних центрів України та світу. Реалізація цих напрямків потребуватиме спільних зусиль влади, бізнесу та громадськості. Вплив сфери рекреаційного туризму на економіку Закарпаття ілюстровано на рисунку 3.1.

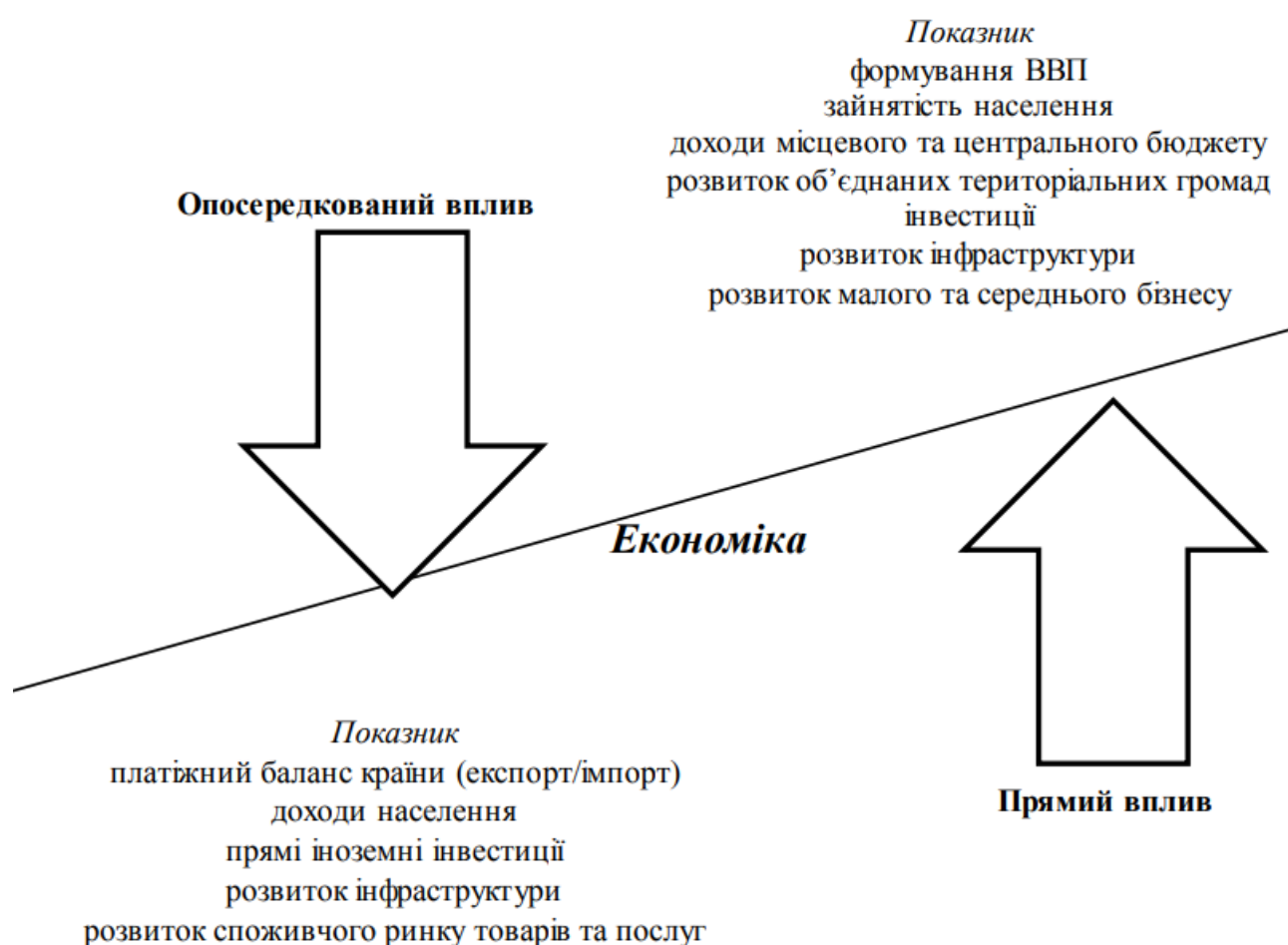

Рис. 3.1. Вплив сфери рекреаційного туризму на економіку Закарпаття

Сталий розвиток, що відображає гармонію між «людиною», «економікою» та «природою», є фундаментом для розвитку рекреаційного туризму в Закарпатті. Цей підхід передбачає збереження та відновлення генетичного різноманіття нації, активізацію ролі кожної людини в суспільстві, гарантування прав та свобод, охорону довкілля, створення умов для відновлення біосфери та її локальних

екосистем, а також зосередження на зменшенні антропогенного впливу на природне середовище і гармонізацію розвитку (Keerthi & Thyagaraju, 2020, p. 2312-2319).

Щодо Закарпаття, цей регіон України відомий своїми унікальними природними ресурсами, культурним спадком та гостинністю місцевого населення, що робить його ідеальним місцем для розвитку рекреаційного туризму. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичну та рекреаційну сфери Закарпаття може сприяти збереженню його унікального природного та культурного спадку, а також стимулювати економічний розвиток регіону. Стійкий розвиток рекреаційного туризму включає в себе три важливі елементи та цілі:

1. Соціальний аспект. Це означає досягнення значущих результатів у туристичній діяльності, що включає задоволення потреб у відпочинку та оздоровленні, доступність туризму та рекреації для широких верств населення, створення робочих місць з гідними умовами праці, покращення якості життя та розвиток людського потенціалу.
2. Економічний аспект. Передбачає забезпечення ефективності господарської діяльності в сфері туризму на основі інноваційного розвитку та раціонального використання ресурсів, включаючи природні, матеріальні, людські, фінансові та інформаційні ресурси.
3. Екологічний аспект: Це означає збереження природи шляхом раціонального використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища та підтримка здатності екосистем до саморегулювання та самовідновлення.

Впровадження концепції сталого туризму дозволяє досягти балансу між соціальними, економічними та екологічними цілями на користь суспільства, туристів, підприємців та місцевого населення. Рисунок 3.2, ілюструє концепцію сталого розвитку в туристично-рекреаційній сфері. Цей рисунок відображає ключові елементи та стратегії, які сприяють сталому розвитку туризму та рекреації, враховуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. Давайте детальніше розглянемо цей рисунок.

Рис. 3.2. Концепція сталого розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті

Вивчаючи різні наукові концепції, можна стверджувати, що сталий розвиток рекреаційного туризму представляє собою інтегрований процес, який включає соціальну справедливість, екологічну стабільність та економічну ефективність. Соціальна справедливість вимагає стабілізації соціального та культурного середовища в туристичних та рекреаційних місцях, покращення умов праці, збільшення зайнятості, розширення можливостей для кар'єрного зростання та доступності туристично-рекреаційних послуг. Екологічна стабільність досягається за допомогою впровадження технологій, що зберігають ресурси, екологізації господарської діяльності в туристичному та рекреаційному бізнесі та зменшення екологічного навантаження. Економічна ефективність забезпечується шляхом підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів, інноваційного розвитку туристично-рекреаційної сфери, підвищення якості та конкурентоспроможності туристично-рекреаційних послуг, їх сертифікації та маркування. . Закарпаття може стати прикладом регіону, де сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери вже реалізується на практиці.

У контексті Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні до 2026 року, Закарпаття виступає як ключовий регіон для реалізації цих пріоритетів.

1. Формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Закарпаття, з його унікальними природними ресурсами та культурною спадщиною, може стати основою для створення нових та вдосконалення існуючих туристичних продуктів.
2. Розвиток людських ресурсів в інтересах туризму. Закарпаття може стати центром для підготовки кадрів у сфері туризму, забезпечуючи високий рівень освіти та професійної підготовки.
3. Збереження ресурсного потенціалу туризму. Закарпаття володіє багатим природним та культурним потенціалом, який необхідно ефективно використовувати та зберігати для подальшого розвитку туризму.
4. Формування інформаційного простору сфери туризму. Закарпаття може стати важливим вузлом для розповсюдження інформації про туристичні можливості України.
5. Створення єдиної системи маркетингу у сфері туризму. Закарпаття може стати центром для розробки та реалізації ефективних маркетингових стратегій для підвищення привабливості українського туристичного продукту.
6. Поглиблення міжнародного співробітництва: Закарпаття, як регіон, що межує з чотирма країнами ЄС, може відігравати важливу роль у поглибленні міжнародного співробітництва в сфері туризму.

Отже, Закарпаття може стати важливим регіоном для реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні до 2026 року, акцентуючи на сталому розвитку туризму та рекреації.

Відповідно до нашого погляду, відкриття можливостей для досягнення сталого розвитку в туристично-рекреаційній сфері полягає у застосуванні інноваційного підходу до формування концептуальних основ, які базуються на методології інклюзивного зростання. Це передбачає досягнення такого типу соціально-економічного зростання, яке охоплює всі сфери життя суспільства та

населення, і дозволяє отримати відчутті для кожної людини результати, незважаючи на обмеженість ресурсів, шляхом здійснення капіталовкладень у ключові напрямки туристично-рекреаційної діяльності. Цільова функція сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери як еколого-соціально-економічної системи полягає у виробництві та реалізації соціально корисного продукту - туристично-рекреаційних послуг, що супроводжується отриманням соціально-економічного результату у вигляді прибутку від туристично-рекреаційної діяльності та створення робочих місць.

Важливо відзначити, що Закарпаття, з його багатим природним та культурним спадком, відіграє важливу роль у розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні. Цей регіон пропонує унікальні можливості для розвитку рекреаційного туризму, включаючи гірські треки, термальні джерела, виноробні, історичні замки та музеї. Закарпаття може слугувати прекрасним прикладом регіону, який активно розвиває свою туристично-рекреаційну сферу, використовуючи свої природні та культурні ресурси для створення унікального туристичного продукту. Закарпаття, безумовно, є ключовим регіоном для досягнення сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні.

Цілі розвитку туристично-рекреаційних послуг, що відображають сталість, можуть бути розглянуті в контексті трьох основних напрямків: соціального, економічного та екологічного.

Соціально-орієнтовані цілі включають підвищення рівня зайнятості, подолання бідності, розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури, підвищення якості надання послуг, а також збереження культурних традицій та звичаїв.

Економіко-орієнтовані цілі передбачають збільшення ВВП, залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, зростання експорту послуг та зменшення ризику фіаско ринку.

Еколого-орієнтовані цілі включають розвиток екологічної інфраструктури, зменшення деструктивного впливу на довкілля, охорону та відтворення природно-

ресурсного потенціалу, підвищення енергоефективності, запровадження зелених технологій та підвищення екологічної свідомості.

В контексті Закарпаття, ці цілі можуть бути досягнуті через розробку та впровадження стратегій, що спрямовані на розвиток рекреаційного туризму в регіоні. Це може включати розвиток туристичної інфраструктури, просування унікальних культурних та природних ресурсів Закарпаття, залучення інвестицій для підтримки туристичних ініціатив, а також розробку програм, що сприяють екологічній освіті та сталому використанню природних ресурсів. Таким чином, концепція сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання в Закарпатті має на меті забезпечити рівний доступ до туристично-рекреаційних послуг і ресурсів для всіх верств населення, зокрема для малозабезпечених і соціально незахищених груп, при цьому враховуючи обмеженість ресурсів.

Можна виділити наступні стратегічні напрямки розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті:

1. Розвиток інфраструктури:

- Будівництво та реконструкція доріг, мостів, аеропортів, вокзалів, туристичних об'єктів. Розширення та покращення дорожнього покриття, що веде до популярних туристичних місць, таких як гірськолижні курорти, озера, замки, історичні пам'ятки.
- Будівництво об'їзних доріг навколо населених пунктів, щоб зменшити затори та покращити час в дорозі для туристів.
- Встановлення інформаційних знаків та вказівників, що полегшують навігацію для туристів.
- Забезпечення безпеки дорожнього руху, освітлення та камер спостереження на туристичних маршрутах.
- Реконструкція та будівництво нових мостів, що забезпечують доступ до важливих туристичних об'єктів.
- Зміцнення мостів, які можуть бути нездатні витримати збільшення транспортного потоку, пов'язаного з туризмом.

- Реконструкція та модернізація вокзалів, щоб зробити їх більш комфортними та сучасними.
 - Покращення транспортного сполучення між вокзалами та туристичними об'єктами.
 - Розширення спектру послуг, що надаються на вокзалах, та підвищення якості обслуговування.
 - Підвищення доступності туристичних об'єктів:
 - Підвищення якості туристичних послуг
 - Реконструкція та модернізація вокзалів, щоб зробити їх більш комфортними та сучасними.
 - Покращення транспортного сполучення між вокзалами та туристичними об'єктами.
 - Розширення спектру послуг, що надаються на вокзалах, та підвищення якості обслуговування.
 - Розробка та впровадження стандартів якості туристичних послуг.
 - Підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму.
 - Розвиток інформаційної інфраструктури.
 - Створення інформаційних центрів для туристів.
 - Розробка та впровадження електронних систем бронювання та оплати туристичних послуг.
1. Стратегії розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті можуть бути зосереджені на збереженні та відновленні природних та культурних ресурсів регіону:
 - Створення нових заповідних зон. Закарпаття володіє унікальними природними ландшафтами, які слід зберегти для майбутніх поколінь. Створення нових заповідних зон може допомогти зберегти ці ландшафти та захистити біорізноманіття регіону.
 - Реставрація історичних пам'яток. Закарпаття відоме своєю багатю культурною спадщиною. Реставрація історичних пам'яток не тільки

допоможе зберегти цю спадщину, але й сприятиме розвитку культурного туризму в регіоні.

- Підтримка традиційних ремесел. Традиційні ремесла є важливою частиною культурної самобутності Закарпаття. Їх підтримка може сприяти збереженню цієї самобутності та розвитку етнотуризму.

Ці стратегії можуть бути впроваджені через розробку та впровадження відповідних програм та ініціатив, які спрямовані на збереження та відновлення природних та культурних ресурсів Закарпаття, а також на розвиток рекреаційного туризму в регіоні. Закарпаття може стати прикладом регіону, який активно розвиває свою туристично-рекреаційну сферу, використовуючи свої природні та культурні ресурси для створення унікального туристичного продукту.

2. Стратегії розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті можуть бути зосереджені на маркетингу та просуванні регіону як привабливого туристичного напрямку:

- Розробка та впровадження комплексної маркетингової стратегії: Закарпаття може використовувати свої унікальні природні та культурні ресурси для просування себе на світовому туристичному ринку. Це може включати розробку та впровадження маркетингових стратегій, які акцентують увагу на цільових аудиторіях, таких як любителі природи, історії та культури.
- Участь у міжнародних туристичних виставках: Закарпаття може активно брати участь у міжнародних туристичних виставках для презентації свого туристичного потенціалу. Це може допомогти налагодити ділові контакти з туроператорами та турогентами, що може сприяти зростанню туристичного потоку в регіон.
- Рекламні кампанії в ЗМІ та соціальних мережах: Закарпаття може використовувати рекламні кампанії в ЗМІ та соціальних мережах для підвищення своєї впізнаваності як туристичного напрямку. Це може включати розробку та впровадження рекламних кампаній, які акцентують

увагу на унікальних туристичних можливостях Закарпаття, що може сприяти залученню більшої кількості туристів.

Отже, Закарпаття може стати прикладом регіону, який активно розвиває свою туристично-рекреаційну сферу, використовуючи ефективні стратегії маркетингу та просування для залучення туристів та підвищення своєї впізнаваності на світовому туристичному ринку.

3. Міжнародне співробітництво може відіграти важливу роль у розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті:

- Співпраця з міжнародними організаціями в сфері туризму: Закарпаття може встановити партнерські відносини з міжнародними організаціями в сфері туризму для обміну досвідом та залучення інвестицій. Це може допомогти регіону впровадити найкращі світові практики у сфері рекреаційного туризму та залучити необхідні ресурси для розвитку туристичної інфраструктури.
- Участь у міжнародних проектах: Закарпаття може активно брати участь у міжнародних проектах, спрямованих на розвиток туристичної інфраструктури. Це може включати участь у проектах, що спрямовані на розвиток готельного господарства, ресторанного бізнесу, транспортної інфраструктури, а також створення нових туристичних маршрутів та атракцій.
- Просування України на світовому туристичному ринку: Закарпаття може використовувати свої унікальні туристичні ресурси для просування України на світовому туристичному ринку. Це може включати розробку та впровадження маркетингових стратегій, які акцентують увагу на унікальних туристичних можливостях Закарпаття, що може сприяти залученню більшої кількості туристів.

Міжнародне співробітництво може стати важливим інструментом для розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті, допомагаючи регіону впровадити найкращі світові практики, залучити необхідні ресурси та просувати себе на світовому туристичному ринку.

4. Державна підтримка може відіграти важливу роль у розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті:
- Розробка та прийняття законів та нормативно-правових актів: Держава може сприяти розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті шляхом розробки та прийняття законів та нормативно-правових актів, які створюють сприятливий інвестиційний клімат та захищають права туристів.
 - Надання податкових пільг інвесторам у сферу туризму: Держава може стимулювати інвестиції в туристичну інфраструктуру Закарпаття шляхом надання податкових пільг інвесторам. Це може сприяти розвитку туристичної інфраструктури та збільшенню кількості туристичних об'єктів в регіоні.
 - Державне фінансування програм та заходів з розвитку рекреаційного туризму: Держава може фінансувати програми та заходи, спрямовані на розвиток рекреаційного туризму на Закарпатті. Це може включати фінансування проектів з розвитку туристичної інфраструктури, просування Закарпаття як туристичного напрямку, а також розробку та впровадження нових туристичних продуктів.

Державна підтримка може стати важливим інструментом для розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті, допомагаючи регіону впровадити ефективні стратегії та залучити необхідні ресурси для розвитку цієї сфери.

Ці стратегічні напрямки можуть допомогти Закарпаттю стати одним з провідних регіонів України у сфері рекреаційного туризму.

Реалізація цих стратегічних напрямків потребуватиме спільних зусиль влади, бізнесу та громадськості. Важливо підкреслити, що розвиток рекреаційного туризму на Закарпатті має відбуватися з урахуванням необхідності збереження унікальних природних ландшафтів та культурної спадщини регіону.

3.2. Шляхи збільшення туристичних потоків рекреаційного туризму

Рекреаційний туризм на Закарпатті є важливим сектором економіки, який приваблює велику кількість відвідувачів з різних куточків України та світу. Однак, є значний потенціал для збільшення туристичних потоків через ряд стратегій. Закарпаття володіє значним рекреаційним потенціалом, який може стати основою для розвитку туризму. Регіон багатий на природні ресурси, такі як мінеральні води, гірські ландшафти, ліси, озера, а також має багату культурно-історичну спадщину. Проте, туристичні потоки в Закарпатті не досягають свого максимального рівня. Це пов'язано з рядом проблем, таких як недостатня реклама регіону на міжнародному ринку, низький рівень сервісу, нерозвинена інфраструктура та сезонність туризму.

Нами було розроблено три шляхів збільшення туристичних потоків рекреаційного туризму на Закарпатті:

1. Розвиток екотуризму

Екотуризм є одним з найшвидше зростаючих сегментів туристичної індустрії. Закарпаття, з його багатим природним насліддям, має великий потенціал для розвитку екотуризму.

- Стратегія: розробка та просування екологічних туристичних маршрутів, які включають відвідування природних резерватів, національних парків, ботанічних садів та інших природних атракцій.
- Впровадження: співпраця з місцевими органами влади та організаціями охорони природи для забезпечення сталого розвитку та охорони природних ресурсів. Проведення освітніх програм для туристів про значення охорони природи та сталого туризму.
- Очікувані результати: збільшення туристичних потоків, покращення місцевої економіки, збереження природного насліддя.

2. Покращення туристичної інфраструктури

Якісна туристична інфраструктура є ключовим фактором привабливості будь-якого туристичного напрямку.

- Стратегія: покращення транспортної доступності до Закарпаття, розвиток готельного господарства та ресторанного бізнесу, створення сучасних туристичних центрів та інформаційних пунктів.
- Впровадження: залучення інвестицій для модернізації та розвитку інфраструктури, співпраця з місцевими органами влади та бізнесом.
- Очікувані результати: збільшення комфорту та задоволеності туристів, зростання туристичних потоків, покращення іміджу Закарпаття як туристичного напрямку.

3. Розвиток культурного туризму

Закарпаття володіє багатим культурним насліддям, яке може бути використано для приваблення туристів.

- Стратегія: розробка та просування культурних туристичних маршрутів, які включають відвідування історичних пам'яток, музеїв, галерей, проведення культурних фестивалів та інших заходів.
- Впровадження: співпраця з місцевими культурними інституціями, організація культурних заходів, розробка інформаційних матеріалів та гідів.
- Очікувані результати: збільшення туристичних потоків, популяризація культурного насліддя Закарпаття, покращення місцевої економіки.

Ці шляхи, якщо їх правильно впровадити, можуть значно збільшити туристичні потоки до Закарпаття та сприяти розвитку рекреаційного туризму в регіоні. Однак, важливо забезпечити, щоб цей розвиток був сталим та не завдав шкоди природному та культурному насліддю регіону.

Детально розглянемо збільшення туристичних потоків рекреаційного туризму на Закарпатті через розвиток екотуризму:

Програма розвитку екотуризму на Закарпатті

Мета: Збільшення туристичних потоків рекреаційного туризму на Закарпатті через розвиток екотуризму.

Цільова аудиторія:

- Туристи, які цікавляться природою та екологією.
- Сімейні туристи.

- Активні туристи.
- Туристи, які шукають автентичні враження.

Стратегія:

- Розробка та просування екологічних туристичних маршрутів, які включають відвідування природних резерватів, національних парків, ботанічних садів та інших природних атракцій.
- Створення еко-туристичних продуктів, таких як еко-готелі, еко-кемпінги, еко-ресторани.
- Проведення освітніх програм для туристів про значення охорони природи та сталого туризму.
- Співпраця з місцевими органами влади та організаціями охорони природи для забезпечення сталого розвитку та охорони природних ресурсів.
- Залучення інвестицій у розвиток екотуризму.

Впровадження:

1. Розробка та просування еко-маршрутів:

- Створення інтерактивної онлайн-карти еко-маршрутів.
- Розробка інформаційних брошур та буклетів про еко-маршрути.
- Проведення рекламних кампаній в соціальних мережах та ЗМІ.
- Співпраця з туроператорами для включення еко-маршрутів до їхніх пакетів.

2. Створення еко-туристичних продуктів:

- Сертифікація еко-готелів, еко-кемпінгів та еко-ресторанів.
- Розробка та просування пакетних пропозицій, що включають проживання, харчування та екскурсії по еко-маршрутах.
- Створення сувенірної продукції з еко-тематикою.

3. Проведення освітніх програм:

- Проведення семінарів та тренінгів для туроператорів та гідів з екотуризму.
- Розробка інформаційних матеріалів про екотуризм для туристів.
- Проведення еко-фестивалів та інших заходів.

4. Співпраця з місцевими органами влади та організаціями охорони природи:

- Створення спільних робочих груп з розвитку екотуризму.

- Розробка та впровадження стандартів екотуризму.
 - Сприяння розвитку еко-громад.
5. Залучення інвестицій:
- Розробка інвестиційних проектів для розвитку екотуризму.
 - Участь в інвестиційних форумах та конференціях.
 - Створення сприятливих умов для інвесторів.

Кошторис(табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Кошторис

Стаття витрат	Сума (грн)
Розробка та просування еко-маршрутів	1 000 000
Створення еко-туристичних продуктів	2 000 000
Проведення освітніх програм	500 000
Співпраця з місцевими органами влади та організаціями охорони природи	300 000
Залучення інвестицій	500 000
Всього	4 300 000

Очікувані результати:

- Збільшення кількості екотуристів на 20% протягом 2 років.
- Створення 50 нових робочих місць у сфері екотуризму.
- Збільшення доходів від екотуризму на 10% протягом 2 років.
- Збереження та покращення природного середовища Закарпаття.

Висновки:

Розвиток екотуризму на Закарпатті має значний потенціал для збільшення туристичних потоків, покращення місцевої економіки та збереження природного насліддя. Для успішної реалізації програми екотуризму важливо налагодити співпрацю між усіма зацікавленими сторонами.

Очікувані результати від впровадження шляхів збільшення туристичних потоків на Закарпатті:

1. Розвиток екотуризму:

- Збільшення кількості екотуристів, які відвідують Закарпаття.
- Розвиток нових еко-туристичних маршрутів та продуктів.
- Створення нових робочих місць у сфері екотуризму.
- Збереження біорізноманіття та природних ландшафтів Закарпаття.
- Підвищення екологічної свідомості серед туристів та місцевого населення.

2. Покращення туристичної інфраструктури:

- Збільшення комфорту та задоволеності туристів.
- Зростання туристичних потоків до Закарпаття.
- Покращення іміджу Закарпаття як туристичного напрямку.
- Створення нових робочих місць у сфері туризму.
- Стимулювання розвитку місцевої економіки.

3. Розвиток культурного туризму:

- Збільшення кількості туристів, які цікавляться культурою Закарпаття.
- Популяризація культурного насліддя Закарпаття.
- Збереження та реставрація історичних пам'яток.
- Розвиток традиційних ремесел та мистецтв.
- Стимулювання розвитку місцевої економіки.

Важливо зазначити, що очікувані результати можуть варіюватися залежно від конкретних заходів, які будуть реалізовані. Загалом, впровадження цих шляхів може значно збільшити туристичні потоки до Закарпаття, сприяти розвитку рекреаційного туризму в регіоні, а також зберегти природне та культурне

3.3. Рекомендації щодо покращення стимулювання рекреаційного туризму на Закарпатті

Закарпаття володіє багатим природним різноманіттям, яке може бути використано для розвитку рекреаційного туризму. Це може включати створення нових екологічних маршрутів, організацію екологічних заходів та проведення

освітніх програм для туристів. Можна запропонувати декілька способів стимулювання рекреаційного туризму на Закарпатті:

1. Розвиток інфраструктури:

— Реконструкція та модернізація доріг:

- Зосередитися на дорогах, що ведуть до популярних туристичних місць, таких як озеро Синевир, Мукачево, Ужгород, Шаян.
- Забезпечити якісне освітлення та безпечні умови руху.

— Покращення транспортного сполучення:

- Запустити швидкісні поїзди до Закарпаття.
- Збільшити кількість автобусних рейсів до популярних туристичних місць.
- Розвиток авіасполучення з містами України та інших країн.

— Підвищення якості туристичної інфраструктури:

- Будівництво та реконструкція готелів, ресторанів, кафе, розважальних закладів.
- Створення сучасних туристичних центрів та інформаційних пунктів.
- Покращення благоустрою населених пунктів.

— Розвиток рекреаційних ресурсів:

- Створення нових туристичних маршрутів, атракцій, зон відпочинку.
- Благоустрій пляжів, гірськолижних курортів, інших рекреаційних зон.
- Збереження та відновлення природного середовища.

2. Маркетинг та просування:

— Розробка та впровадження комплексної маркетингової стратегії:

- Створення позитивного іміджу Закарпаття як туристичного регіону.
- Розробка чіткого позиціонування на туристичному ринку.
- Проведення рекламних кампаній в Україні та за кордоном.
- Участь у міжнародних туристичних виставках та конференціях.

— Створення онлайн-платформи для просування туризму:

- Інформаційний веб-сайт про Закарпаття з можливістю бронювання турів, готелів, інших послуг.
 - Активна присутність в соціальних мережах.
 - Розробка мобільних додатків для туристів.
- Співпраця з туроператорами та турагентами:
- Розробка спільних пакетних пропозицій.
 - Організація рекламних турів.
 - Участь у програмах лояльності.
3. Підвищення якості сервісу:
- Підготовка та навчання кадрів:
- Проведення тренінгів та семінарів для працівників сфери туризму.
 - Підвищення кваліфікації гідів, екскурсоводів, інструкторів.
- Впровадження стандартів якості:
- Розробка та впровадження стандартів сервісу для готелів, ресторанів, інших туристичних об'єктів.
 - Контроль за дотриманням стандартів якості.
- Підвищення рівня знання іноземних мов:
- Персонал сфери туризму повинен володіти англійською та іншими іноземними мовами.
4. Створення сприятливого середовища для туризму:
- Забезпечення безпеки туристів:
- Підвищення рівня роботи правоохоронних органів.
 - Створення туристичної поліції.
- Розвиток супутніх галузей:
- Підтримка традиційних ремесел, сувенірної продукції, народних промислів.
 - Сприяння проведенню культурних та спортивних заходів.
 - Розвиток гастрономічного туризму.
- Співпраця з місцевими громадами:

- Залучення місцевих жителів до розвитку туризму.
- Розподіл доходів від туризму з місцевими громадами.

Впровадження цих та інших заходів допоможе стимулювати рекреаційний туризм на Закарпатті, зробити його більш конкурентоспроможним на світовому ринку, а також сприяти розвитку економіки регіону та покращенню життя його мешканців. Важливо зазначити, що це лише деякі з можливих дій. Конкретні кроки, які будуть вжиті, залежатимуть від багатьох факторів, таких як бюджет, наявні ресурси та пріоритети розвитку регіону.

На Закарпатті виділяють 10 основних рекреаційних зон, нами було розроблено рекомендації щодо покращення стимулювання рекреаційного туризму для кожної рекреаційних зони:

1. Ужгородська рекреаційна зона та курорт Деренівка:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.
- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка екотуризму:

- Створення еко-маршрутів, кемпінгів, готелів та інших еко-продуктів.
- Проведення інформаційних кампаній про екотуризм.
- Співпраця з природоохоронними організаціями.

— Розвиток активного туризму:

- Створення маршрутів для піших прогулянок, велоспорту, кінного спорту, рафтингу та інших видів активного відпочинку.
- Організація спортивних змагань та фестивалів.

2. Мукачівська рекреаційна зона та курорти Карпати і Синяк:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.

- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих сульфідних та термальних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка культурного туризму:

- Реставрація історичних пам'яток.
- Створення музеїв та культурних центрів.
- Проведення фестивалів та інших культурних заходів.

— Розвиток гастрономічного туризму:

- Створення та просування локальних гастрономічних брендів.
- Проведення фестивалів їжі та вина.
- Організація кулінарних турів.

3. Великоберезнянсько-Перечинська рекреаційна зона:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.
- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка екотуризму:

- Створення еко-маршрутів, кемпінгів, готелів та інших еко-продуктів.
- Проведення інформаційних кампаній про екотуризм.
- Співпраця з природоохоронними організаціями.

— Розвиток активного туризму:

- Створення маршрутів для піших прогулянок, велоспорту, кінного спорту, рафтингу та інших видів активного відпочинку.
- Організація спортивних змагань та фестивалів.

4. Міжгірсько-Воловецька рекреаційна зона та курорт Сойми:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.

- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих вуглекислих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка екотуризму:

- Створення еко-маршрутів, кемпінгів, готелів та інших еко-продуктів.
- Проведення інформаційних кампаній про екотуризм.
- Співпраця з природоохоронними організаціями.

— Розвиток активного туризму:

- Створення маршрутів для піших прогулянок, велоспорту, кінного спорту, рафтингу та інших видів активного відпочинку.
- Організація спортивних змагань та фестивалів.

5. Свалявська рекреаційна зона та курорт Поляна:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.
- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих вуглекислих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка сімейного відпочинку:

- Створення дитячих клубів, ігрових зон, басейнів та інших об'єктів інфраструктури для сімейного відпочинку.
- Розробка спеціальних пакетних пропозицій для сімей.
- Організація сімейних фестивалів та заходів.

6. Іршавська рекреаційна зона:

— Розвиток термального туризму:

- Інвестування в будівництво та розвиток термальних комплексів.
- Розробка лікувальних та оздоровчих програм з використанням термальних вод.
- Підготовка кваліфікованих кадрів для роботи в термальних комплексах.

— Підтримка культурного туризму:

- Реставрація історичних пам'яток.
- Створення музеїв та культурних центрів.
- Проведення фестивалів та інших культурних заходів.

7. Березівська рекреаційна зона:

— Розвиток термального туризму:

- Інвестування в будівництво та розвиток термальних комплексів.
- Розробка лікувальних та оздоровчих програм з використанням термальних вод.
- Підготовка кваліфікованих кадрів для роботи в термальних комплексах.

— Підтримка винних турів:

- Розвиток виноробства та дегустаційних турів.
- Створення музеїв вина та виноробства.
- Проведення фестивалів вина та виноробства.

8. Хустсько-Виноградівська рекреаційна зона та курорт Шаян:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.
- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих вуглекислих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка зимового туризму:

- Розвиток гірськолижного курорту Драгобрат.
- Інвестування в будівництво та модернізацію гірськолижної інфраструктури.
- Організація спортивних змагань та фестивалів.

9. Тячівська рекреаційна зона:

— Розвиток екологічного туризму:

- Створення еко-маршрутів, кемпінгів, готелів та інших еко-продуктів.

- Проведення інформаційних кампаній про екотуризм.
- Співпраця з природоохоронними організаціями.

— Підтримка пізнавального туризму:

- Створення туристичних маршрутів до природних пам'яток, водоспадів, печер.
- Організація екскурсій з кваліфікованими гідями.
- Розробка тематичних туристичних програм.

10. Рахівська рекреаційна зона та курорт Кваси:

— Розвиток бальнеологічного лікування:

- Модернізація та реконструкція санаторно-курортних закладів.
- Розробка нових лікувальних програм з використанням місцевих мінеральних вод.
- Підвищення кваліфікації медичного персоналу.

— Підтримка зимового туризму:

- Розвиток гірськолижних курортів Буковель та Яблуниця.
- Інвестування в будівництво та модернізацію гірськолижної інфраструктури.
- Організація спортивних змагань та фестивалів.

Ці рекомендації враховують як загальні тенденції розвитку туризму, так і специфічні особливості кожної рекреаційної зони Закарпаття.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження можна окреслити перспективи розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті. Визначено, що дана галузь має значний потенціал для зростання, який може бути реалізований за рахунок:

1. Стратегічного розвитку рекреаційного туризму:

- Розробки та прийняття комплексної стратегії розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті.
- Створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку туристичної інфраструктури.

- Підтримки малого та середнього бізнесу в сфері туризму.

2. Збільшення туристичних потоків:

- Проведення ефективної маркетингової кампанії по просуванню Закарпаття як рекреаційного регіону.
- Розширення транспортної доступності Закарпаття.
- Підвищення якості туристичних послуг.

3. Стимулювання рекреаційного туризму:

- Розвитку бальнеологічного лікування та оздоровлення.
- Підтримки екотуризму та активного відпочинку.
- Збереження та популяризації культурної спадщини Закарпаття.

Реалізація вищезазначених рекомендацій сприятиме перетворенню Закарпаття на один з провідних рекреаційних регіонів України та Європи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпаття дозволило зробити наступні висновки:

1. Закарпаття володіє значним рекреаційно-туристичним потенціалом, який обумовлений:

- Унікальними природними ландшафтами: гірськими масивами, лісами, озерами, мінеральними джерелами. (Найвища точка України – гора Говерла (2061 м) та інші мальовничі вершини Карпат, більше 700 озер, 113 родовищ мінеральних вод, 800 гектарів унікальних букових пралісів, які входять до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.
- Багатою культурною спадщиною: історичними пам'ятками, народними традиціями, етнічною самобутністю.
- Розвиненою туристичною інфраструктурою: готелями, санаторіями, ресторанами, екскурсійними маршрутами.

2. Рекреаційний туризм на Закарпатті має стійку динаміку розвитку, що підтверджується:

- Зростанням кількості туристів, які відвідують область.
- Розширенням мережі туристичних об'єктів.
- Збільшенням інвестицій в туристичну галузь.

3. Разом з тим, існують певні проблеми, які стримують розвиток рекреаційного туризму на Закарпатті:

- Недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури.
- Недосконалість нормативно-правової бази.
- Низький рівень сервісу в деяких туристичних об'єктах.
- Недостатня промоція Закарпаття як туристичного регіону на міжнародному ринку.

4. Для подальшого розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті пропонується:

- Розробити та прийняти комплексну стратегію розвитку рекреаційного туризму на Закарпатті.
- Здійснювати модернізацію та розширення транспортної інфраструктури.
- Підвищувати рівень сервісу в туристичних об'єктах.
- Активно просувати Закарпаття як туристичний регіон на міжнародному ринку.
- Здійснювати підтримку малого та середнього бізнесу в сфері туризму.
- Зберігати та популяризувати культурну спадщину Закарпаття.

Реалізація вищезазначених рекомендацій дозволить перетворити Закарпаття на один з провідних рекреаційних регіонів України та Європи.

РЕЗЮМЕ

Війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, негативно вплинула на всі сфери життя України, включаючи й туризм. Закриття повітряного простору, руйнування інфраструктури, занепокоєння за безпеку — все це призвело до значного скорочення туристичних потоків. Кількість туристів різко знизилася, багато готелів та ресторанів закрилися, а деякі туристичні об'єкти були пошкоджені. В умовах війни рекреаційний туризм набуває нового значення. Він може стати одним із інструментів відновлення економіки України, а також стимулювати розвиток інфраструктури та соціальної сфери в регіонах.

Важливо зазначити, що Закарпаття має всі шанси стати одним із центрів відпочинку та оздоровлення для українців та іноземних гостей після закінчення війни. Регіон віддалений від зони бойових дій, тут збереглася інфраструктура, а місцеве населення готове приймати туристів

Сучасний стан дослідження проблеми: проблеми розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття досліджувалися в роботах таких науковців, як: І.М. Волошин, Я. Чіжмодій, К.В. Ненько, Р.М. Щурокова та інші. Проте, динамічні зміни в соціально-економічній сфері та потреба в адаптації туристичної галузі до нових викликів зумовлюють необхідність постійного дослідження та вдосконалення методів стимулювання рекреаційного туризму в регіоні.

RESUME

The war, which began on February 24, 2022, has had a negative impact on all spheres of life in Ukraine, including tourism. The closure of airspace, destruction of infrastructure, and security concerns have all led to a significant reduction in tourist arrivals. The number of tourists dropped sharply, many hotels and restaurants closed, and some tourist attractions were damaged. In times of war, recreational tourism takes on a new meaning.

It can become one of the tools to restore Ukraine's economy, as well as stimulate the development of infrastructure and social services in the regions.

It is important to note that Zakarpattia has every chance of becoming one of the centers of recreation and health improvement for Ukrainians and foreign visitors after the war ends. The region is far from the war zone, its infrastructure has been preserved, and the local population is ready to receive tourists.

The current state of the art: the problems of developing the tourist and recreational potential of Transcarpathia have been studied in the works of such scholars as: I.M. Voloshyn, Y. Chizhmodiy, K.V. Nenko, R.M. Shchurokova and others. However, dynamic changes in the socio-economic sphere and the need to adapt the tourism industry to new challenges necessitate constant research and improvement of methods of stimulating recreational tourism in the region.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), (1995), № 31, ст.24. Документ 324/95-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.10.2020, підстава – 124-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/952>.
- Антоненко, І. Я. & Мельник, І. Л. (2016). Сучасні чинники формування продуктової стратегії туристичного підприємства. *Бізнес Інформ*, 5, 202–206.
- Батьковець, Н. О., Кордек, Е. І. & Стецюк Л. Р. (2015). Віртуалізація бізнес-процесів через впровадження сучасних інформаційних технологій в туризмі. *Актуальні задачі сучасних технологій: матеріали ІV міжнародної науково-технічної конференції.*, м. Тернопіль, 25-26 листопада 2015 р. Тернопіль, С.175-176.
- Бондаренко, Л.А. (2021). Інструменти підвищення якості туристичних послуг в умовах конкуренції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, 13, 167-173.
- Борисюк, О.А., Дудник, І.М. & Беркова, О.П. (2019). Географічний регіон як об'єкт туристичного маркетингу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія*, 4 (74), 23- 31.
- Візерська, М. С. (2019). Використання інноваційних продуктів та технологій як елемент управління життєвого циклу туристичного продукту. *Часопис картографії*, 1 (20), 69–83.
- Волошин, І., Ненько, К. & Щурокова, Р. (2015). Туристично-рекреаційний потенціал Закарпаття. *Рекреаційна географія і туризм*, 1, 124-131.
- Герман, І. В. & Криворучко, Т. С. (2020). Застосування інноваційних технологій в створенні туристичного продукту. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання*, 2, 226–228.
- Глушко, В. (2018). Просування туристичних послуг. *Науковий журнал київського національного торговельно-економічного університету*, 1, 86–96.

- Гнаткович, О. Д. (2017). Оцінка привабливості туристичних ресурсів Карпатського регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 17, 136–138.
- Головкова, Л. С. & Дяченко, Л. А. Реінжиніринг бізнес-процесів у розвитку залізничного туризму в Україні. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту*, 12, 67-76.
- Горіна, Г. (2016). Характеристика інфраструктурної складової дослідження середовища формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган Барановського. Сер.: Економічні науки*, 2 (63), 121-127.
- Грибова, Д. В. (2021). Створення туристичного продукту та інноваційні види туризму. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки*, 43, 33-37.
- Гризовська, Л. О. (2018). Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. *Причорноморські економічні студії*, 26-1, 115- 118.
- Дудник, І.М. & Борисюк, О.А. (2019). Регіональні системи туристичних послуг: методологічний аспект. *Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку: міжнародна науково-практична конференція, 16-17 жовтня 2019 р. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна*, 26-29.
- Жуков, С. А., Кампов, Н. С., Тодьєрішко, Е. В. & Крїмова, О. С. (2022). Особливості управління кластерами туризму із формами гнучкої (нестандартної) зайнятості: на прикладі закарпатської області. *Агросвіт*, 9-10, 29–35.
- Зінченко, В.А. (2019). Туризм як фактор євроінтеграції України. *Вісник КНЛУ*, 24. С. 20
- Калачова, І. В. (2016). Інтегрована система статистики туризму: структура та напрями використання. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 13, 955–960.
- Калініченко, С. М., Омельченко, Г. Ю., Крупіца, І. В., Грїбїник, А. В. & Грищенко, Н. В. (2021). Туристичні інновації та їх роль у підвищенні конкурентних

- переваг туристичного продукту. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 3, 266 – 272.
- Калініченко, С. М., Омельченко, Г. Ю., Лагодієнко, В. В., Грібіник, А. В. & Грищенко, Н. В. (2022). Типологія рекреаційно-туристичних ресурсів як важливий елемент туристичної пропозиції. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 1, 27-33.
- Ковешніков, В., Ліфіренко, О. & Стукальська, Н. (2014). Інноваційні види туризму. *Інвестиції: практика та досвід*, 4, 38-44.
- Козубова, Н. (2014). Туристичні послуги як об'єкт ринкових відносин в Україні. *Інноваційна економіка*, 2, 137-143.
- Косар, Н. (2016). Дослідження розвитку туризму в умовах кризи. *Актуальні проблеми економіки*, 2 (176), 115-125.
- Лендел, М. А., Газуда, С. М. & Газуда, Л. М. (2018). Туристично-рекреаційний комплекс у системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 1 (51), 153–160.
- Максютова, О. В. (2021). Перспективи інноваційного оновлення туристично рекреаційного бізнесу регіону в напрямі реалізації ресурсозберігаючої політики. *Економіка та держава*, 10, 97–104.
- Мельниченко, О. А. & Величко Л. Ю. (2015). Індустрія туризму: сутність, складові, кластери, необхідність державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*, 4, 3–9.
- Оливко, О. (2015). Оцінка якості комплексного туристичного продукту. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*, 2, 58–63.
- Пустовіт, О. Г. & Пустовіт Є.В. (2020). Особливості бізнес-процесів у туристичних компаніях. *Збірник наукових праць одеського національного морського університету*, 1, 115-126.
- Рега, М. (2015). Тенденції та перспективи розвитку управління підприємствами туристичної сфери в сучасному ринковому середовищі. *Молодий вчений*, 5 (20), 72-75.

- Сагалакова, Н. (2015). Характеристика туристичного продукту як специфічного об'єкту ціноутворення. *Інвестиції: практика та досвід*, 17, 27-33.
- Сагалакова, Н. О. (2016). *Туризм: бізнес-процеси, ціни і ціноутворення : монографія*. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т.
- Саркісян, Г. О. (2020). Туристичний ринок: сучасний регіональний вимір. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства «Економічні науки»*, 210, 43-55.
- Саркісян, Г. О. (2020). Деякі аспекти регулювання туристичної галузі регіону. *Бізнес-інформ*, 8, 83-87.
- Скляр, Г. (2014). Економічна сутність та закономірності розвитку ринку туристичних послуг в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*, 1, 106-112.
- Смірнов, І. & Любіцева, О. (2020). Туристичний бізнес під час пандемії COVID-19: світовий та український досвід. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, 2, 196-207.
- Ставська, Ю. В. (2021). Інфраструктурні чинники розвитку індустрії гостинності у сфері екологічного туризму. *Причорноморські економічні студії*, 61, 79-87.
- Стегней, М. І. & Архангельська, А. М. (2018). Сталий розвиток туристичного сектору національної економіки. *Перспективи розвитку готельно-ресторанної індустрії України: теорія, практика, інновації розвитку: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 березня 2018 року*. Мукачево: РВВ МДУ, 38-40.
- Стоян, К. С. & Широка, В. В. (2019). Теоретичні засади вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства. Електронне наукове фахове видання. Ефективна економіка. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_1_42
- Тимошенко, Т. О. (2021). Концепція розумного управління туризмом в рамках виконання стратегій сталого розвитку територіальних громад. *Publ. upr. reg. Rozvit*, 3, 771-796.

- Тодьєрішко, Е. В. (2021). Вітчизняний та закордонний досвід управління туристичним підприємством на основі моделі просторової маршрутизації. *Інвестиції: практика та досвід*, 20, 52-57.
- Тонкошкур, М. В. (2015). *Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація туризму» (Основи туризмознавства)*. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова.
- Фрей, Л. & Гаращенко, Д. (2020). Сучасні тенденції та новітні тренди в туризмі після Covid-19. Інновації та технології в сфері послуг і харчування. *Науковий журнал*, 2, 67-74.
- Цвілій, С. М. & Бублей, Г. А. (2020). Діджиталізація бізнес-процесів компаній з надання міжнародних туристичних послуг. *Діджиталізація сучасної системи міжнародних економічних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*.
http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3765
- Шацкова, Л. П. (2016). Особливості формування та реалізації туристичного продукту туроператорами та турагентами. *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI ст.*, 129–132.
- Школа, І. М. (2011). *Менеджмент туризму: підручник*. Чернівці: Книги – XXI.
- Barna M. & Tuchkovska I. (2016), Main tendencies of management of tourist activity in Ukraine. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*, 20, pp. 5–8.
- Blahun, I. S. & Honak, I. M. (2015). Features of formation of tourist space. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, 1 (25), 191–201.
- Dolezal, C. & Burns, P. M. (2015), ABCD to CBT: asset-based community development's potential for community-based tourism. *Development in Practice*, 25, 133–142.
- Fatimah, S. & Ayu, S. K. (2020). Rural tourism development: institution, disaster and communication. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 466.
- International Conference on Climate Smart Sustainable Agriculture, November 20–22, (2019), Majalengka, West Java, Indonesia. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/466/1/012023>.

- Keerthi, P. & Thyagaraju, M. (2020). Tourism infrastructure development: a case study on newly formed state of AP. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29, 2312–2319.
- Liu-Lastres, B., Mariska, D., Tan, X. & Ying, T. (2020), Can post-disaster tourism development improve destination livelihoods? A case study of Aceh, Indonesia. *Journal of Destination Marketing and Management*, 18, <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100510>.
- Lin H. H., Hsu C. H., Liu, C. Yu., Cheng, B. Y., Wang, C. H., Liu, J. M. & Jhang, S. (2020), The impact of cultural festivals on the development of rural tourism – a case study of Da Jia Matsu pilgrimage. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, vol. 526, 2nd International Conference on Advances in Civil Engineering, Energy Resources and Environment Engineering, May 22–24, 2020, Nanning, China. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/526/1/012060>.
- Mertzanis, C. & Papastathopoulos, A. (2021), Epidemiological susceptibility risk and tourist flows around the world. *Annals of Tourism Research*, 86, 103095. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103095>.
- Omelchenko, H., Pilipenko, S. & Moisyeyeva, N. (2019). *Tourism as an innovational project of modern globalization. Innovative tools for socio-economic systems' development: monograph*. Katowice: Katowice School of Technology, 229-234.
- Pierscieniak, A. & Grzebyk, M. (2020). Searching key macro-factors for cooperation in cross-border tourism: institutional matrix vs. PEST concept. *European Research Studies Journal*, XXIII, 249–259.
- Ruiz-Pérez M. and Seguí-Pons J. M. (2020), Transport mode choice for residents in a tourist destination: the long road to sustainability (the case of Mallorca, Spain). *Sustainability*, 12(22), 9480. <https://doi.org/10.3390/su12229480>.
- Kanwal, S., Rasheed, M. I., Pitafi, A. H., Pitafi, A. & Ren, M. (2020). Road and transport infrastructure development and community support for tourism: the role of perceived benefits, and community satisfaction. *Tourism Management*, 77, 104014. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104014>

- Mnguni, E. M., Mtapuri, O. & Giampiccoli, A. (2020), Tourism in rural areas: a case study of opportunities in the south coast of KwaZulu-natal. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, 13, 96–105.
- Sechi, L., Moscarelli, R. & Pileri, P. (2020), Planning tourist infrastructures to regenerate marginalised territories: the study case of North Sardinia, Italy. *City, Territory and Architecture*, 7, <https://doi.org/10.1186/s40410-019-0108-x> .
- Storonyanska, I., Patytska K., Hrynchyshyn, I. & Chemerys, V. (2020). Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. *Agricultural and Resource Economics*, 6, 43– 62